

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему:

Наукова, педагогічна, літературна і громадська діяльність Омеляна Огоновського (1833–1894 рр.)

Виконав: студент II курсу,
групи СО(I) – 2М (з.в.)
напряму підготовки (спеціальності)
014 Середня освіта (історія)
Сенів Руслан Андрійович

Керівник: доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри історії України
і методики викладання історії

Райківський Ігор Ярославович

Рецензент: кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
і методики викладання історії

Королько Андрій Зіновійович

АНОТАЦІЯ

Сенів Р. А. Наукова, педагогічна, літературна і громадська діяльність Омеляна Огоновського (1833–1894 рр.).

Дипломна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.03 Середня освіта. Історія. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2021.

У роботі висвітлено життєвий шлях і громадську діяльність О. Огоновського (*в розділі 1*), його наукову спадщину (*в розділі 2*), педагогічну діяльність (*у розділі 3*), літературну творчість – поезії, поеми і драматичні твори (*в розділі 4*), а також методичні аспекти вивчення історичної персоналістики в школі на прикладі О. Огоновського (*в розділі 5*). Розкрито місце і роль О. Огоновського в українському русі Галичини другої половини ХІХ ст., його внесок у загальноукраїнське національне відродження, розвиток філологічної та етнографічної науки, літератури, громадського життя.

Джерельною базою для дипломної роботи послуговували праці О. Огоновського, опубліковані збірники документів і матеріалів, епістолярна спадщина, мемуарна література, періодична преса досліджуваного періоду, наукові й публіцистичні праці сучасників О. Огоновського. Наукові праці з досліджуваної теми умовно поділено на кілька груп – українську (дорадянську, радянську і сучасну після 1991 р.), зарубіжну і діаспорну історіографію.

У процесі дослідження використано загальнонаукові методи (аналізу і синтезу, індукції і дедукції, системний аналіз та ін.) та спеціальні (системно-структурний, проблемно-хронологічний та історико-статистичний).

Ключові слова: Омелян Огоновський, наукова спадщина, громадська діяльність, література, педагогіка, культурно-освітнє товариство.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ	
О. ОГОНОВСЬКОГО	16
1.1 Формування світогляду та ідейні погляди	16
1.2 Внесок у культурно-освітнє і політичне життя Галичини.....	22
РОЗДІЛ 2. НАУКОВА СПАДЩИНА О. ОГОНОВСЬКОГО	31
2.1 Мовознавчі праці	31
2.2 Літературознавчі та етнографічні розвідки	35
РОЗДІЛ 3. О. ОГОНОВСЬКИЙ ЯК ПЕДАГОГ	45
РОЗДІЛ 4. ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ	52
4.1. Поезія.....	52
4.2. Прозові й драматичні твори.....	58
РОЗДІЛ 5. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ НА ПРИКЛАДІ	
О. ОГОНОВСЬКОГО ІСТОРИЧНОЇ ПЕРСОНАЛІСТИКИ В ШКОЛІ..	67
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що зі здобуттям національно-державної незалежності України в 1991 р. з'явилася можливість для об'єктивного дослідження життя і діяльності видатних українських діячів, яких у радянські часи безпідставно називали «буржуазними націоналістами». Одним з малодосліджених діячів у вітчизняній історії «довгого» ХІХ ст. був Омелян Огоновський – учений-філолог, педагог, письменник, драматург і громадський діяч народовського напрямку в австрійській Галичині, діяльність якого мала справді всеукраїнський характер. Вивчення життєвого шляху, наукової, літературної, педагогічної та громадської діяльності О. Огоновського залишається актуальною науковою проблемою. Зокрема, висвітлення дитячих і юнацьких років, формування ідейного світогляду діяча дозволяє краще усвідомити вагу його особистості в історичному контексті, мотивацію багатогранної роботи на ниві національного самоусвідомлення галицьких українців. Вивчення наукової спадщини О. Огоновського, що становить близько тридцяти праць дає змогу проаналізувати доробок і концептуальні засади творчості відомого українського філолога.

Сучасне покоління українців повинно цінувати багатогранну спадщину О. Огоновського, що є надбанням української науки і культури. Водночас він не стояв осторонь громадського життя Галичини, брав активну участь у політичній діяльності. Був одним з лідерів української народовської течії, зробив вагомий внесок у заснування та ідейно-організаційний розвиток культурно-освітнього товариства «Просвіта» (1868 р.), Руського товариства педагогічного (1881 р.), Літературного Товариства ім. Т. Шевченка (1873 р.), що в 1893 р. було перейменовано в наукове – НТШ (Наукове Товариство ім. Шевченка). Протягом сімнадцяти років очолював «Просвіту» – головне народовське товариство, яке образно називають «матір'ю» численних українських організацій. Громадська діяльність О. Огоновського, безперечно,

сприяла розвитку української національної самосвідомості в Галичині другої половини XIX ст., заслуговує на більшу увагу сучасних науковців.

Окрім суто наукової актуальності, досліджувана тема має ще й суспільну значущість у контексті привернення уваги до діяльності видатних українських діячів у минулому, патріотичного виховання учнівської та студентської молоді. Сучасне покоління українців повинно знати та цінувати доробок інтелектуалів та вчитися на їх прикладі. Досліджувана тематика особливо цінна для майбутніх вчителів, працівників позашкільних навчальних закладів, культурно-освітніх організацій та ін., випускників спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)», які зможуть використовувати матеріал магістерської роботи з різною метою: у школі під час уроків, факультативних занять, виховних годинах класного керівника, позакласних виховних заходах тощо. Отже, наукова і суспільно-політична актуальність спонукали вибір теми пропонованого дослідження.

Об'єктом дослідження є постать українського науковця, громадського діяча, літературознавця, педагога О. Огоновського (1833–1894 рр.).

Предмет дослідження – формування світогляду О. Огоновського, внесок діяча в культурно-освітнє і політичне життя Галичини, здобутки його на науковій ниві та в літературній, педагогічній діяльності, місце та роль в українському національному русі другої половини XIX ст., методичні аспекти вивчення на прикладі О. Огоновського історичної персоналістики в школі.

Мета роботи полягає в комплексній реконструкції наукової, педагогічної, літературної, громадської діяльності О. Огоновського.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних **наукових завдань:**

- висвітлити особливості формування світогляду та ідейні погляди О.Огоновського;
- проаналізувати внесок діяча в культурно-освітнє і політичне життя Галичини досліджуваного періоду;

- охарактеризувати наукову спадщину О. Огоновського;
- з'ясувати педагогічну діяльність багатолітнього професора і завідувача кафедри «руської» (української) мови і літератури Львівського університету;
- проаналізувати літературну творчість О. Огоновського;
- визначити методичні аспекти вивчення на прикладі О. Огоновського історичної персоналістики в школі.

Хронологічні межі магістерської роботи означенні роками життя та діяльності Омеляна Огоновського (1833–1894 рр.). Проте для визначення особливостей формування світогляду діяча, його місця та ролі в українському національному відродженні «довгого» XIX століття автор у певних місцях виходить за визначені хронологічні рамки.

Територіальні межі охоплюють етнічні українські землі – Галичину або Східну Галичину як частину Королівства Галичини і Лодомерії – коронного краю Австрійської імперії, основну частину населення якого становили русини-українці (в адміністративних межах сучасної України – це, в основному, Тернопільська, Львівська та Івано-Франківська області). Певну увагу автором дослідження звернено на міста, де деякий час жив, навчався чи працював О. Огоновський – Відень та Краків.

Джерельна база. Джерельну базу дослідження становлять архівні матеріали, опубліковані збірники документів і матеріалів, наукові, педагогічні та публіцистичні праці О. Огоновського, мемуарна література.

У нашому дослідженні використано збірники документів і матеріалів «Москвофільство: документи і матеріали» під редакцією О. Сухого [4], в якому містяться документи і матеріали з розвитку москвофільських (русофільських) ідей та діяльності відповідних організацій на Західній Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. Збірник документів і матеріалів «Історія України з найдавніших часів до початку XXI ст.» [2] складається з 904 документів і матеріалів з історії України від найдавніших часів до сучасності, кожний розділ супроводжується історичною довідкою, рекомендованою літературою. Для нашого дослідження використано

документи «М.С. Грушевський про українське життя в Західній Україні», «І.П. Крип'якевич про місце Галичини в історії України» та ін. Цінну інформацію почерпнуто з документу, опублікованого львівським дослідником І. Чорноволом в журналі «Україна модерна» під назвою «Умови польсько-української угоди 1890 року» [7]. Це першоджерело містить відомості про угодовську акцію, більш відому в історії як «нова ера», в якій брав активну участь О. Огоновський як один з її організаторів.

Серед мемуарної літератури як окремого виду джерел у дослідженні використано спогади відомого народовського діяча в Галичині О. Барвінського «Спомини з мого життя» [31, 32] в двох частинах, опубліковані відповідно в 2004 р. та 2010 р. У першій частині спогадів (частини I та II) [31] міститься цінна інформація про політичне, громадське і культурне життя Галичини в 1860–1880-х рр. До другого тому мемуарів О. Барвінського (частини III та IV) [32], які він писав з 1915 по 1926 р., увійшли матеріали про життя галицьких українців у 1888–1894 рр. Особливу увагу в спогадах звернено на контакти галицьких діячів з наддніпрянцями. У цьому контексті О. Барвінський коротко згадує про участь О. Огоновського в українському національному русі в австрійській Галичині, зокрема в товаристві «Просвіта».

Згадки про О. Огоновського містяться в ґрунтовній праці громадсько-політичного діяча, правознавця К. Левицького, написаній на основі спогадів, під назвою «Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 на підставі споминів» [34], виданій у Львові в 1926 р., що висвітлює національний рух галицьких українців від «весни народів» 1848–1849 рр. до 1914 р., початку Першої світової війни. У ґрунтовній праці згадується про діяльність О. Огоновського в «Просвіті», Науковому товаристві ім. Шевченка та ін. У «ліхтарику» спогадів «Перенесення Маркіяна Шашкевича до Львова 1893 р.» автор згадує, як О. Огоновський від імені товариства «Просвіта» та усього народу вітав прибуття тлінних останків М. Шашкевича до Львова.

У мемуарах українського композитора, громадсько-політичного діяча і педагога А. Вахнянина «Причинки до історії рускої справи в Галичині в літах 1848–1870» [33], опублікованих у Львові в 1901 р., здійснено огляд українського національного руху в 1848–1870 рр., тобто в час, коли відбувалося становлення світогляду О. Огоновського в молоді роки. У спогадах «Сторінки з мого життя» Євгена Олесницького (1860–1917 рр.) [35] – адвоката, правника, письменника і громадсько-політичного діяча народовського спрямування, йдеться про події з історії австрійської Галичини другої половини ХІХ ст., коли відбувався процес становлення модерного українського національного руху. Водночас формувалася організаційна основа та ідеологія цього руху, пов'язана з дедалі більш сильним українсько-польським розмежуванням, подоланням русофільської (москвофільської) орієнтації, утвердженням у суспільній свідомості ідеї національної єдності (соборності) українців. Є. Олесницький коротко згадував про О. Огоновського як одного з активних учасників українського народовського руху в Галичині.

Джерельною основою для написання магістерської роботи виступила творча спадщина самого О. Огоновського. У дослідженні використано двадцять одну працю видатного народовського діяча, професора філології Львівського університету. Найбільш відома з них – «Історія літератури руської» (1887–1894 рр.) [14–18], в якій аргументовано самостійність «руської», тобто української літератури від російської, дало аналіз етапів розвитку новочасного українського письменства. У праці «Маркіян Шашкевич. Про його життя і письма» (1886 р.) [20] висвітлено життєвий шлях М. Шашкевича та акцентовано увагу на його заслугах, однією з яких було повернення народнорозмовної «руської» мови до життя в літературі. У мовознавчому дослідженні «Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache» («Студії в галузі руської мови») (1880 р.) [29] автор здійснив порівняльний аналіз двох мов – «руської» (української) та «великоруської», тобто російської та обґрунтував думку, що українська мова не є ототожненням

російської (в наш час це очевидно, але в XIX ст. потребувало наукової аргументації, з огляду на великодержавну політику російського царизму, акцентував увагу читачів на її самостійності й самобутності.

У поемі-спомин «Святий вечір» (1861 р.) [25] О. Огоновський висвітлив свою вакаційну поїздку додому під час Різдвяних свят. Книжка «Повістки для дітей» (1876 р.) [24] наукового діяча і письменника складається з десяти оповідань. Одним із них є «Верховина», де він образно показав мальовничі описи гір, звичаї і традиції рідного народу, працю та буденне життя простих «верховинців»-гуцулів. У розумінні О. Огоновського «верховинці» належали до русько-української нації, єдиної обабіч австро-російського кордону.

Тогочасна періодика як окремий вид першоджерел, використаний у пропонованому дослідженні, представлена львівськими виданнями – загальноукраїнськими часописами «Правда» і «Зоря» у Львові, в яких, зокрема, неодноразово друкувалися твори О. Огоновського. Так, у журналі «Правда» в 1873 р. було надруковано науково-популярні статті О. Огоновського «До Основ'яненка» (1872 р.), «Посланіє» (1873 р.), «Тополя» (1873 р.), «І живим, і мертвим, і ненародженим землякам ...» (1873 р.) [13], «Неофіти» (1873 р.) і «Гайдамаки» (1879 р.), а також його працю «Маркіян Шашкевич. Про його жите і письма» (1872 р.) [19]. Водночас у часописі «Зоря» вийшли в світ праці О. Огоновського «Піснь радостна во честь новоизбранного кардинала Его Еминенції курь Михаила Левицкого» (1856 р.), «Спаситель мира» (1856 р.), «Время и вѣра» (1856 р.), «Маркіян Шашкевич. Його життя й літературна діяльність» (1887 р.) [19]. Упродовж 1886–1894 рр. в різних номерах часопису «Зоря» друкувалася найбільш відома праця професора – «Історія літератури руської», що, на жаль, так і не була завершена через передчасну смерть автора.

У народовському часописі «Діло» у Львові від 23 серпня 1894 р. [43] була розміщена коротка інформація про один з томів «Історії літератури руської» О. Огоновського, а в номері від 29 жовтня 1894 р. [40]

проаналізовано в загальних рисах творчий доробок науковця. Примірник газети від 31 жовтня 1894 р. [36] містить опис похорону видатного діяча, що був упокоєний на Личаківському цвинтарі у Львові.

Отже, джерельну базу наукового дослідження становлять кілька різнопланових груп джерел – опубліковані збірники документів і матеріалів, наукові й літературні праці О. Огоновського, мемуарна література і періодична преса досліджуваного періоду. Основою для написання магістерської роботи послужили, насамперед, його наукові, поетичні й прозові твори. У майбутньому дослідники життя і діяльності О. Огоновського повинні опрацювати неопубліковані архівні документи, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові та Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України, але з об'єктивних причин у сучасних умовах не могли бути використані в пропонованій роботі.

Стан наукової розробки. Наукові праці з досліджуваної теми можна умовно поділити на три групи – українська, зарубіжна та діаспорна історіографія. У вітчизняній історіографії нами виділено три періоди: дорадянський, радянський та сучасний.

Серед української дорадянської історіографії можна виділити декілька праць дослідників. Одна з перших розвідок – це праця філолога, педагога О. Макарушки, учня О. Огоновського, під назвою «Омельян Огоновський: его жите і діяльність» (1895 р.) [74]. У своїй праці автор висвітлив дитячі та юнацькі роки згодом відомого галичанина, його діяльність у народовських товариствах «Просвіта», Товаристві ім. Шевченка, наукові здобутки у сфері мовознавства та літературознавства. Професор Львівського університету, педагог І. Кокорудз у дослідженні «Професор доктор Омелян Огоновський: огляд його життя і наукової та літературної діяльності» (1895 р.) [70] зосередив свою увагу на висвітленні життєвого і творчого шляху О. Огоновського, зробив аналіз його основних драматичних поетичних, прозових та інших праць.

Колишній учень О. Огоновського педагог, прозаїк, драматург, публіцист І. Франко у своєму дослідженні «Професор Омелян Огоновський» [53], що міститься у його «Збірнику творів» у 50-ти томах (т. 43), проаналізував педагогічну та громадську роботу відомого діяча, зокрема його манеру, особливості викладання у стінах Львівського університету. І. Франко дав фаховий огляд наукових і літературних здобутків О.Огоновського. Водночас названу працю І. Франка частково можна віднести і до джерел, бо вона містить науковий аналіз життя і діяльності громадського діяча, професора Львівського університету, але, з другого боку, написана безпосереднім свідком та учасником подій і не могла бути позбавлена певного суб'єктивізму.

У статті «Гене́за й характер галицького русофільства в ХІХ–ХХ ст.» історика М. Андрусяка (1941 р.) [58] було показано особливості діяльності русофілів (москвофілів) у Галичині в ХІХ–ХХ ст. та їх боротьбу з народовцями за вплив на українське населення, одним з лідерів яких був професор О. Огоновський.

В українській радянській історіографії практично не було жодного спеціального дослідження про життя та діяльність О. Огоновського. В УРСР, яка входила до складу СРСР його вважали культурним ідеологом «буржуазного націоналізму», О. Огоновський не був ні марксистом, ні соціалістом і т. п., відповідно не викликав зацікавлення радянських науковців. Зокрема, про Галичину в другій половині ХІХ ст. в радянські часи було видано декілька праць, що висвітлювали в заідеологізованому вигляді суть епохи, у котрій жив та працював О. Огоновський. Серед монографій варто згадати праці Р. Іванової «Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України (ІІ половина ХІХ ст.)» (1971 р.) [68], С. Трусевича «Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50–70-х роках ХІХ ст.» (1978 р.) [98] та деякі ін., що давали загальне уявлення в спотвореному вигляді про ідеологію та політичний характер українського руху в Галичині в період, коли розгорнув свою діяльність О. Огоновський.

Зі здобуттям Україною політичної незалежності в 1991 р. тавро «буржуазний націоналізм» зникло само по собі, бо насправді це була радянська видумка. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. вийшло друком чимало праць з історичної біографістики – про життя і діяльність видатних українських діячів, постаті яких у радянській історіографії висвітлювалися спотворено або взагалі замовчувалися. Дійшла черга й до О. Огоновського, літературна і наукова спадщина якого викликала інтерес кількох дослідників. Насамперед, хотілося б згадати про В. Микитюка. Львівський літературознавець, доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, він написав близько десяти праць про різні сфери діяльності О. Огоновського.

Серед праць В. Микитюка, використаних у пропонованому дослідженні, були наступні статті: «Великий робітник: штрихи до літературного портрета Омеляна Огоновського» (1994 р.) [81], «Омелян Огоновський – культурний і громадський діяч другої половини ХІХ ст.» (1992 р.) [85], «Професорська проза Омеляна Огоновського» (1998 р.) [87], «Заохочувати, а не знеохочувати». 185 років від дня народження Омеляна Огоновського» [82]. В. Микитюк написав і захистив кандидатську дисертацію з філології «Літературна і наукова спадщина Омеляна Огоновського» (1995 р.), автореферат якої використано в нашій роботі [118]. У статті «Професорська проза Омеляна Огоновського» [87] він проаналізував прозові праці О. Огоновського на конкретних прикладах, з використанням уривків його творів. Водночас серед дослідників життєпису О. Огоновського був журналіст, письменник, краєзнавець І. Мельник. У статті «Професор філології Омелян Огоновський» (2013 р.) [76] він висвітлив життєвий шлях видатного українця.

До узагальнюючих праць з історії австрійської Галичини, використаних у нашому дослідженні, можна віднести монографії М. Кугутяка «Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.)» (1993 р.) [71], що показує національне відродження галицьких українців, їх

боротьбу за визволення від чужоземного поневолення з ХІХ ст. до 1939 р.; І. Райківського «Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття» (2012 р.) [93], в якій проаналізовано еволюцію української національної ідеї в галицько-руському суспільстві під владою Габсбургів; І. Чорновола «Нариси з історії Галичини» (2017 р.) [102], що містить статті багатолітнього дослідника на галицьку тематику та ін. Узагальнюючі праці дають змогу зрозуміти тенденції суспільного життя під час перебування Галичини у складі Австрійської (Австро-Угорської) монархії. У контексті висвітлення історичних подій в узагальнюючих працях містяться згадки про діяльність О. Огоновського.

Серед науково-довідкової літератури використано статтю П. Гуцала і П. Мазурака «Огоновський Омелян Михайлович» [107], розміщену в «Тернопільському енциклопедичному словнику: у 4 т.». У праці коротко висвітлюється життєвий і творчий шлях О. Огоновського. У збірці «Провідники духовності в Україні: довідник» (2003 р.) [117] наведено короткі відомості про найвидатніших державотворців, діячів культури, науки, освіти і церкви, одним з яких був О. Огоновський.

Зарубіжна історіографія з досліджуваної теми, яку вдалося використати, представлена декількома працями. Російський дослідник ХІХ ст. А. Пипін (А. Пыпин) у своїй статті «Особая історія русской літератури» [47], що була розміщена в московському журналі «Вестникъ Европы» за 1890 р., дав фахову оцінку узагальнюючої праці О. Огоновського «Історії літератури руської». Польський вчений Я.Третяк (J. Tretiak) у статті «*Historia literatury ruskiej Emila Ogonowskiego*» («Історія руської літератури Омеляна Огоновського» [57] проаналізував деякі частини «Історії літератури руської» О. Огоновського [14–18].

До нечисленних праць, що були спеціально присвячені постаті О.Огоновського, в українській діаспорній історіографії можна віднести книжку літературознавця, доктора філології Л. Білецького «Омелян Огоновський» [60]. Дослідження було видано у Вінніпегу (Канада) в 1950 р.

Автор у загальних рисах висвітлив життєвий шлях, літературну, педагогічну та наукову діяльність О. Огоновського, зробив фаховий аналіз його праць, переважно на ниві філології.

Серед праць, пов'язаних з методикою викладання історії в школі, можливістю використання зібраних та опрацьованих матеріалів у педагогічній роботі, можна назвати наступні: О. Пальчевського «Педагогіка: навч. посіб.» [104], О. Пометун та Г. Фреймана «Методика навчання історії в школі» [105], Г. Яковенка «Методика навчання історії: навчально-методичний посібник» [106] та ін. Матеріали дослідження доцільно використовувати на уроках історії, факультативних заняттях, виховних годинах класного керівника, позакласних виховних заходах. На прикладі О. Огоновського в пропонованому дослідженні розглядаються методичні аспекти вивчення історичної персоналістики.

Отже, історіографія з проблематики магістерської роботи представлена науковими та науково-публіцистичними працями, насамперед, сучасників О. Огоновського в другій половині XIX – на початку XX ст., та істориків незалежної України, після 1991 р., а також науково-довідковою літературою, монографіями та статтями й авторефератами дисертацій. Найбільш вагомий внесок у дослідження теми зробили В. Микитюк, І. Мельник, Л. Білецький та ін.

Методологія пропонованого дослідження являє собою сукупність універсальних принципів історичного процесу: історизму, наукової об'єктивності, комплексності, систематичності. Під час нашої роботи використовувалися як загальнонаукові методи (аналізу і синтезу, індукції і дедукції, системний аналіз та ін.), так і спеціальні, зокрема системно-структурний, проблемно-хронологічний та історико-статистичний.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в тому, що автором дослідження зроблена спроба комплексно опрацювати та систематизувати доступний матеріал з теми: «Наукова, педагогічна, літературна і громадська діяльність Омеляна Огоновського (1833–1894 рр.)», зокрема, детально

висвітлені життєвий шлях та різні напрямки багатогранної праці видатного галичанина, описано особливості вивчення його постаті в шкільній освіті на різних формах навчання тощо.

Практичне значення полягає в тому, що опрацьований і систематизований матеріал може бути використаний студентами для підготовки до семінарських занять, під час проведення уроків, проходження педагогічної практики в загальноосвітніх закладах, при написанні наукових публікацій тощо.

Результати дослідження апробовано під час виступу «Наукова і громадська діяльність Омеляна Огоновського (1833–1894 рр.) на звітній науковій конференції студентів Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника за 2020 р. (див.: «Еврика – XXI: збірник студентських наукових праць») та звітній науковій конференції студентів «Громадська діяльність Омеляна Огоновського (1833–1894 рр.) в 2021 р.

Публікації автора. Автором даного дослідження видано дві статті з даної проблематики:

1. «Громадська діяльність Омеляна Огоновського (1833–1894 рр.). *Студентські історичні зошити*. Івано-Франківськ, 2020. № 12. С. 35–39.

2. Наукова і громадська діяльність Омеляна Огоновського (1833–1894 рр.). *Еврика–XXI. Збірник студентських наукових праць*. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника, 2020. С. 41–43.

Структура магістерської роботи зумовлена метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (119 джерел) та 21 додаток. Загальний обсяг дипломної роботи – 98 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ О. ОГОНОВСЬКОГО

1.1 Формування світогляду та ідейні погляди

Омелян Огоновський – представник стародавньої шляхетської родини, яка належала до гербу Огоньчик. Даним родовий герб використовувати близько п'ятсот шістдесят шляхетських родин України, Польщі, Білорусі та Литви. Дідусь Омеляна Роман був достатньо багатим господарем. Він керував Миколаївськими маєтностями, що належали графу Скарбку. Батько Омеляна, Михайло народився в 1806 р., не продовжив справу батька Романа, а став греко-католицьким священником у 1832 р. 8 серпня 1833 р. у Михайла та Катерини, його дружини, народився син Омелян у селі Григорів Рогатинського повіту (тепер – Івано-Франківський район Івано-Франківської області). Воно розташоване на горбистій місцевості неподалік від міст Ходорів та Рогатин. Основу сільського населення становили русини-українці, що за своїм фінансовим станом були значною мірою бідні та неосвічені, як і взагалі по всій тодішній Галичині [72, с. 444].

Михайло був турботливим батьком, працюючим господарем, а також допомагав односельчанам порадами, справами або гарним прикладом. Катерина, мама Омеляна, була доброю, працюючою господинею. Будинок в родини Огоновських був скромний та охайний. Катерина встигала зробити все по господарству, як у хаті, так і на городі [118, с. 5]. Батьки передали Омелянові та іншим своїм дітям любов до праці, побожність, чесність. У дитинстві його називали «Мільоня» [74, с. 8]. Вже з перших дитячих років Катерині у справі догляду та виховання Омеляна допомагала мешканка села Григорів Маринка. Перед сном вона співала маленькому хлопчикові українські колискові пісні, згодом читала казки. Маринка та батьки Омеляна з дитинства виховували в Омеляна та інших дітей любов до рідної української мови, звичаїв [66].

На фізичний і духовний розвиток О. Огоновського в молоді роки мала вплив мальовнича місцевість рідного села Григорів і його прилеглі землі.

Особливість цього невеликого села на Рогатинщині полягала в тому, що через нього протікав маленький струмок, навколо було багато полів, де селяни обробляли землю, та ріс ліс. На початку 1840-х рр. до родини отця Михайла переїхав жити його батько Роман. Дідусь Омеляна Роман займався бджільництвом, співав онукові народні пісні, що назавжди залишилися в пам'яті Омеляна Огоновського [74, с. 9].

У 1839 р., коли Омелянові виповнилося шість років, о. Михайла перевели на парафію до села Юнашкова, а в 1841 р. – до села Букачівці. Служив о. Михайло в цій парафії до 1850 р., до досягнення Омеляном сімнадцятирічного віку. Нянька Маринка переїжджала разом з сім'єю Огоновських. Вона допомогла Катерині у вихованні дванадцяти дітей. Усі діти любили її та люб'язно називати «бабуся». Слухняна і допитлива дитина, Омелян, як свідчать документи, був її улюбленцем [62]. Коли маленький Омелян досягнув семирічного віку, батьки відправили його на навчання до Бережанської гімназії. Відстань від неї до дому хлопчика була чимала як на той час – близько 55 кілометрів, що ускладнювало комунікацію з найближчою родиною [116, с. 5]. Під час навчання в гімназії Омелян спочатку проживав у будинку вірменина Копачинського, за місяць проживання сина батьки платили йому 10 гульденів і давали продукти харчування, які самі вирощували на городі: картоплю, овочі та ін.

Згодом, за невідомих нам причин, о. Михайло забрав сина з дому Копачинського та посилив до будинку вірменина Шимоновича. У будинку цього вірменина проживали й інші діти сім'ї Огоновських. У своєму домі Шимонович утримував 8–10 учнів з добропорядних родин. Цікаво, що серед старших дітей гімназії, які в нього проживали, він призначав головного, а інші називали його «пан директор» [74, с. 12]. П. Шимонович створив щоденний розклад для навчання і відпочинку учнів, а також дітям без згоди не можна було йти з будинку. Під час проживання в домі «паном директором» для Омеляна був Ізидор Шараневич, згодом відомий український історик та професор Львівського університету. Омелян з

дитячих років виховувався слухняним і скромним хлопцем. Коли Ізидор Шараневич успішно закінчив Бережанську гімназію і перейшов навчатися до Львова в 1847 р., тоді «паном директором» став сам Омелян. З гімназійних часів між двома хлопцями, в майбутньому видатними українськими діячами, зав'язалися приятельські стосунки [74, с. 12].

Омелян, ставши головним у домі п. Шимоновича, зайнявся репетиторством. Він навчав інших учнів Бережанської гімназії, бо хотів самостійно заробляти собі на життя і не брати кошти у батьків на свої потреби. Від народження він мав досить слабе здоров'я, а навчання інших забирало багато сил й оплата праці була порівняно невеликою. Водночас хлопець працював над собою та своїм саморозвитком, особливо йому подобалися предмети мистецького напрямку, насамперед спів, гра на скрипці та малювання. В юнака були гарні художні здібності [74, с. 13]. Він приїжджав на Різдвяні й Великодні свята до сіл – Букачівці, де сім'я раніше проживала, та Чагрів. Саме після парафії в с. Букачівці о. Михайло отримав парафію в с. Чагрів у Рогатинському повіті. Родина традиційно святкувала Святий Вечір і Різдво Христове за греко-католицькими традиціями. Під час Святого Вечора на столі було дванадцять страв. Діти колядували, а батьки уважно слухати їх [74, с. 13–14].

На Різдво Христове традиційно усі члени родини Огоновських йшли на Службу Божу. Батьки приділяли значну увагу релігійному вихованню дітей. Вони були присутніми на відправі, співати церковні пісні й читати молитви. Після Різдвяних свят діти, які навчалися в гімназії, поверталися назад на навчання і приїжджали додому вже на Великодні свята. Інколи вони приїжджали до батьків, щоб допомогти по домашніх справах. О.Огоновський любляв співати гаївки на Великодні свята, також записував їх, коли чув невідомі. Під час канікул у будні дні він одягався у полотняний одяг і працював на полі спільно з робітниками сім'ї. Омелян не відмовлявся від тяжкої праці, за це отримав повагу від людей. Фізична робота допомагала загартувати йому слабе тіло [74, с. 16].

Мілюня був одним з найкращих учнів у Бережанській гімназії, вчителі закликали інших брати з нього приклад. Окрім навчання, він читав книжки, зокрема німецькі вірші. Навчання в галицьких гімназіях в той час, коли учнем був О. Огоновський, відбувалося німецькою мовою. До здачі випускного екзамену хлопець готувався спільно з двома приятелями на канікулах в селі Чагрів. У 1852 р. Мілюня на відмінно здав іспит та закінчив 6-й клас Бережанської гімназії. Того ж року Омелян продовжив навчання в Академічній гімназії у Львові, його було зараховано до 7-го класу [76]. У 1853 р. він завершив навчання у Бережанській гімназії, а протягом 1853–1857 рр. навчався в Духовній семінарії, яку вдало закінчив [60, с. 10]. На жаль, інформації про період навчання О.Огоновського в Духовній семінарії у Львові нам знайти практично не вдалося.

Якось в 1857 р. Омелян їхав спільно зі своїми братами Филімоном і Олександром після закінчення Різдвяних свят з дому до Бережан на навчання, заїхав по дорозі в село Чесники (тепер – с. Івано-Франківського району Івано-Франківської області). Він ночував у домі священика цього села о. П. Недзвезького, в якому він познайомився з його дочкою Фалиною. Вона була красивою, доброю і розумною дівчиною. У них виникла взаємна симпанія, яка з часом переросла в любов та одруження протягом року. Фалина в майбутньому народила п'ять дітей для Омеляна. Найстарша донька Євгенія була одружена за адвоката Л. Павенцького, інша дочка Ольга – за Костя Левицького, відомого галицького діяча. Син О. Огоновського Іван пізніше працював судовим консультантом і поручником резервного 77 полку австро-угорської армії, четверта дитини Стефанія працювала вчителькою в жіночій гімназії у Львові, Емілія – була біля матері [74, с. 47].

В юності О. Огоновський багато спілкувався і дружив з П. Дячаном, згодом – відомим мовознавцем, педагогом, професором Варшавського університету, греко-католицьким священиком, згодом православний священнослужитель), з Михайлом Осадцею, якому судилося стати мовознавцем, педагогом, доктором філології, священиком ГКЦ, з о. Василем

Льницьким (пізніше – священик ГКЦ, історик, культурний діяч, педагог, письменник) та іншими світськими особами. О. Огоновський вже у дорослому віці мав гарні стосунки зі своїми однолітками: Ізидором Громницьким (громадський діяч, педагог, почесний член Наукового товариства ім. Т.Шевченка) та доктором Костантином Лучаківським (письменник, громадський діяч, адвокат). Омелян використовував їхні методичні поради при створенні латинських підручників для руських «українських» гімназій.

Після успішного закінчення Духовної семінарії О. Огоновський поступив як суплент (помічник вчителя) до руської Академічної гімназії, а вже через рік став заступником катехита (катехит – учитель закону Божого) у Другій львівській гімназії. У 1860 р. він вдало склав екзамен на гімназійного катехита. Бажання до науки підштовхувало його до продовження навчання і в 1860 р. він поступив на філологічний факультет Львівського університету. Під час навчання Омелян слухав виклади Я. Головацького, колишнього діяча «Руської трійці», що з 1850-х рр. поступово перейшов на москвофільські позиції, з української мови та літератури. У 1863 р. О. Огоновський склав екзамен на гімназійного вчителя з української мови та літератури на усі класи, а з грецької і латинської мови – за перші чотири класи гімназії. У 1865 р. після закінчення університету він став доктором філології.

1867 р. О. Огоновський склав іспит на вчителя з класичних мов та з польської мови за всі класи гімназії, що означало остаточне закінчення університетської освіти. У 1867 р., коли Я. Головацький відкрито перейшов на москвофільство і виїхав до Росії, залишивши кафедру української мови і літератури, О. Огоновського було назначено на його місце, доцентом-суплентом. Незважаючи на займану посаду, він продовжив навчання у Відні в 1869 р. під опікою впливових славістів Ф. Міллера та Ф. Мікльосіча. 3 грудня 1870 р. О. Огоновському було присвоєно звання професора Львівського університету, на цій посаді він перебував до кінця свого життя.

В 1881 р. він обраний членом-кореспондентом Польської академії наук. Галичанин користувався безперечною повагою серед галицько-української громадськості. Зокрема, в 1893 р. Омелян Огоновський став головою комітету з перевезення і перепоховання на Личаківському цвинтарі у Львові мощів М. Шашкевича з Новосілок, у день 50-річчя від дня його смерті, що було тріумфом утвердження української національної ідеї в суспільному житті Галичини [60, с. 10].

Отже, вагомий вплив на формування світогляду в дитинстві та юнацькі роки на Мілюню, як називали тоді О.Огоновського, мали батьки Михайло та Катерина, дідусь Роман і нянька Маринка. З дитинства вони співали Омелянові народні пісні, розказувати українські казки, навчали говорити та читати руською мовою, виховували з дотриманням релігійних принципів Греко-католицької церкви. Під час навчання в Бережанській гімназії О. Огоновський подружився з І. Шараневичем, з яким спільно проживав на квартирі. Навчаючись у старших класах гімназії Омелян викладав для молодших учнів, за що отримував перші кошти, отримував досвід. Це в майбутньому сприяло його вдалій викладацькій діяльності як вчителя гімназії і викладача університету. В юнацькі роки О. Огоновський спілкувався і дружив з П. Дячаном, згодом – професором Варшавського університету, з М. Осадцею, в майбутньому – педагогом, мовознавцем, священиком ГКЦ, та ін. Він мав добрі відносини з своїми однолітками, пізніше – гімназійними професорами І. Громницьким і доктором К. Лучаковським.

Висвятившись на священика в 1858 р., О. Огоновський не став священиком, а продовжив навчання на філологічному факультеті Львівського університету, бо хотів займатися науковою і викладацькою роботою. У 1869 р. О. Огоновський продовжив навчання у Віденському університеті під опікою авторитетних славістів – німця Ф. Міллера та словенця Ф. Мікльосіча. Ідейні погляди молодого вченого були спрямовані на вивчення української мови і літератури та утвердження її незалежності від

інших слов'янських мов, у першу чергу від російської і польської. У грудні 1870 р. О. Огоновський став професором Львівського університету, де пропрацював майже чверть століття, до самої смерті. У дорослому віці він втілював у життя свої ідейні погляди як один з лідерів народовської течії, що, головним чином, сформувалися в дитячі та юнацькі роки.

1.2 Внесок у культурно-освітнє і політичне життя Галичини

Протягом «довгого» ХІХ ст. питання освіченості мешканців Галичини було надзвичайно актуальним для розвитку українського національного руху. Більшість простих людей молодого віку, особливо в сільській місцевості, навіть на зламі ХІХ–ХХ ст. не мали можливості отримати початкову освіту, не кажучи вже про середню і вищу. Однак завдяки праці національно свідомих українських діячів у містах і селах краю відкривалися осередки для навчання молоді. Підвищенню рівня освіти рідного народу присвятив своє життя і громадську діяльність О. Огоновський як представник давнього шляхетського роду. Він прекрасно розумів, що тільки освічені люди, маючи певний рівень національної самосвідомості, можуть бути активними учасниками національно-культурного і політичного руху. Розуміння цього прийшло до О. Огоновського від батьків, глибокого родинного коріння.

У 1852 р. в с. Чагрів (тепер – село Івано-Франківського району Івано-Франківської області) за розпорядженням о. Михайла Огоновського, батька Омеляна, було побудовано школу для навчання молодого покоління. Велика кількість священнослужителів не лише спілкувалася, а й навіть читала свої проповіді в храмі й навчала дітей у першій половині ХІХ ст. польською мовою. Відповідно вони не піклувалися про створення шкіл для місцевого русько-українського населення рідною мовою. Родина о. Михайла Огоновського входила до тих сімей, які самі говорили «руською», тобто українською мовою і вчили нею розмовляти своїх дітей. Викладали в сільських школах дяки-вчителі, що, як правило, не мали ґрунтовних знань, відповідно не могли якісно навчати дітей [74, с. 26].

Для об'єднання зусиль українських діячів, які мали на меті покращити ступінь освіченості рідного народу, було засновано народовське культурно-освітнє товариство «Просвіта» в грудні 1868 р. Заснування товариства стало можливим в умовах конституційних реформ і децентралізації суспільного устрою в Габсбурзькій монархії 1860-х – початку 1870-х рр., що відкрили легальні можливості для розвитку українського національного руху, як і інших рухів поневолених слов'янських народів під егідою австрійської корони, на відміну від Російської імперії – «тюрми народів». Однією з основних завдань діяльності «Просвіти» було допомагати розвивати україномовну шкільну освіту, головним чином, у селах. На жаль, не вдалося знайти достовірну інформацію, яку безпосередньо участь виконував О. Огоновський при створенні «Просвіти». Відомо, що його, тоді 35-річного діяча, незважаючи на молодий для громадської діяльності на керівних посадах вік, в 1868 р. хотіли обрати головою організації. За нього проголосували 35 з 61 голосуючого на установчому засіданні. Однак через надмірну завантаженість на основній роботі та свою простоту він не погодився зайняти пропоновану посаду, головою організації було обрано Анатолія Вахнянина [75].

Товариство «Просвіта» на перших порах складалося з двох відділів: перший – для справ народної просвіти, другий – для етнографії. О. Огоновський входив до першого відділу, тому що хотів працювати над справами народної просвіти. З початку існування організації до її складу входило небагато осіб, в основному, це були русини-українці зі Львова та навколишніх сіл і містечок. Товариству постійно не вистачало коштів для свого розвитку, однак народовські діячі докладали максимум зусиль для покращення ситуації. До невеликого кола молодих громадських діячів-народовців у Галичині входив О. Огоновський, який систематично відвідував засідання «свого» відділу «Просвіти». Він працював у комітетах і секціях товариства в рамках відділу народної просвіти [74, с. 15]. З 1868 р. О. Огоновський був заступником голови товариства, в травні 1873 р. на зборах

йому знову пропонували стати головою, бо помер другий голова товариства Юліан Лаврівський. Однак він вдруге відмовився, посилаючись на свою зайнятість і погане здоров'я [74, с. 16].

31 травня 1877 р. на зборах товариства «Просвіта» проводилися чергові вибори голови товариства. Під час голосування переміг О. Огоновський. На той час професор цього разу таки погодився очолити народовську організацію. Він керував товариством «Просвіта» протягом довгих сімнадцяти років (1877–1894 рр.), аж до своєї передчасної смерті [95, с. 36]. Спільно з іншими діячами просвітянської організації О. Огоновський розгорнув боротьбу за вільний культурно-освітній розвиток української нації. Це стало можливим завдяки реформаторській діяльності австрійської влади в 60–70-х рр. ХІХ ст., що дала змогу активізувати культурно-освітнє життя галицьких русинів-українців. Так, у 1880 р. австрійський цісар, побувавши «Народному домі» у Львові, що товариство «Просвіта» є дуже «хосенним», тобто корисним товариством, тому що допомагає розвивати освіту рідною мовою.

Управлінські здібності О. Огоновського дали можливість покращити роботу адміністрації, діловодства й управління в «Просвіті» в останній третині ХІХ ст. Культурно-освітнє товариство поступово активізувало свою діяльність у Галичині, хоч перше десятиріччя після свого створення, до кінця 1870-х рр., переживало далеко не найкращі часи, значно поступалося в організаційному відношенні русофільським (москвофільським) організаціям, зокрема Товариству ім. М. Качковського, заснованому в Коломиї 8 серпня 1874 р. «Просвіта» засновувала нові читальні в різних містах і селах, якими воно управляло, надавало літературу українською мовою. До 1894 р. вартість книг, які були на балансі організації, складала десять тисяч гульденів [70, с. 6–7].

Під керівництвом О. Огоновського в 1877–1894 рр. було створено сім нових філій товариства «Просвіта» в різних містах Галичини: Рогатині, Стрию, Золочеві, Самборі, Бродах, Перемишлі і Кам'янці Струмиловій. До

організації тоді приєдналися і розгорнули плідну діяльність відомі народовці В. Барвінський, О. Партицький, О. Стефанович та ін. Налагодження системної і конструктивної роботи допомогло товариству розвиватися, збільшувати кількість своїх членів та підвищувати фінансові показники, особливо після приходу до влади в «Просвіті» О. Огоновського. Для прикладу, в 1877 р. до організації входило 564 членів, а в 1894 р. – 7385 чол. [11, с. 60]. Діячі «Просвіти» за сприянням О. Огоновського робили благодійні внески для розвитку провідної народовської організації в Галичині, серед них були Іван Кизима, Стефан Качала, Стефан Дубравський та ін. [60, с. 14].

О. Огоновський успішно управляв просвітянською організацією, що спрямувала зусилля на роботу серед простолюду. Значну увагу він приділив написанню популярних книжок, які видавала «Просвіта», для піднесення культурно-освітнього рівня українського населення. Як свідчать документи, він, будучи головою товариства, особисто перечитував майже кожну книжку «Просвіти» перед друком [53, с. 361, 362]. Основною засадою діяльності О. Огоновського була фраза, яку народовський діяч любив повторювати: «Програма цілого народного сторонництва – то моя програма». Члени організації, відзначаючи його внесок у розвиток товариства, 1890 р. в Коломиї обрали О. Огоновського почесним членом «Просвіти» [60, с. 12].

Промови голови товариства на щорічних загальних зборах «Просвіти» традиційно мали патріотичне спрямування. Наприклад, у 1894 р. на зборах організації у Львові О. Огоновський промовив свою відому промову: «Не забудьте, браття-громадяни, пом'янути нас незлим тихим словом, бо хоч ми й не довершили великої просвітньої будівлі, то все ж були ми, мов ті робітники, що двигали велике каміння на засновок народньої святині. Тепер уже легше будувати далі, коли покладено кріпку основу – вже легше йти вперед, коли перші робітники зладили битий шлях, що веде до визначеної мети» [66]. Водночас О. Огоновський був лояльним до австрійської влади, що в 1860–1870-х рр. стала на шлях розбудови конституційної монархії, із забезпеченням демократичних прав для різних народів, що населяли імперію.

Так, у 1880 р. він мав зустріч з цісарем Францом Йосифом I. О. Огоновський представився як голова товариства «Просвіта», а в 1894 р. спільно з іншими учасниками народних організацій зустрічався у Львові з архикнязем Королем Людвиком [74, с. 25].

Для поширення освіти серед українського населення Галичини в 1881 р. О. Огоновський разом з українськими педагогами А. Вахнянином, В. Бачинським, О. Партицьким, В. Барвінським та ін. заснував товариство «Руське педагогічне товариство» (далі – РПТ). У 1912 р. організація отримала назву «Українське педагогічне товариство», а в 1926 р. – «Рідна школа». Метою товариства був захист «руської», тобто української мови: діячі надсилали петиції до керівників держави з метою захистити рідну мову, проводили наукові заходи, видавали навчальну і наукову літературу тощо. Енергійну участь у роботі РПТ на перших порах взяв О. Огоновський, що підкріплюється численними прикладами [62].

О. Огоновський став одним із діячів причетних до створення та діяльності в 1892 р. Наукового товариства ім. Т. Шевченка (далі – НТШ). Товариство виникло на ґрунті однойменного Літературного товариства, заснованого у Львові за сприяння українських діячів Наддніпрянщини в 1873 р. Основним вектором роботи реформованої організації було видання наукової літератури українською мовою, залучення науковців до вивчення різних сторін українства та ін. З 1893 р. О. Огоновський очолював в НТШ філологічну секцію. Управляючи цією секцією, видатний народовський діяч ефективно (хоч і недовго через передчасну смерть) працював задля розвитку українського мовознавства і літературознавства, мав зв'язки з наддніпрянськими та європейськими філологами [66].

У 1893 р. О. Огоновський був обраний керівником комітету з перевезення і перепоховання на Личаківському кладовищі у Львові мощів М. Шашкевича з села Новосілок. Метою перепоховання було показати важливість його здобутків для українського народу, що в період життя і діяльності лідера «Руської трійці» не знайшли належної оцінки в тодішньому

українському суспільстві [60, с. 26]. Отже, О. Огоновський намагався займати активну громадську позицію, поширювати всілякими засобами українську національну самосвідомість у маси. Основну увагу упродовж багатьох років громадської діяльності він приділяв розвитку українського культурно-освітнього руху, будучи багатолітнім лідером товариства «Просвіти», став одним із чільних представників народовського руху в Галичині. Ще з 1860-х рр. О. Огоновський входив до складу керівних органів народовської течії, однак значної участі в політичній боротьбі (зокрема, у виборах до австрійського парламенту або Галицького крайового сейму) не брав, в основному, займався викладацькою і науковою роботою.

Однак необхідність більш активного протистояння з домінуючою в Галичині в 1870-х рр. москвофільською (русофільською) течією спонукала О. Огоновського до політичної діяльності. У 1885 р. він став одним із засновників першого політичного товариства галицьких народовців «Народна рада», а в 1894 р. був вибраний до відділу новоствореної організації [7, с. 60]. Перша політична організація народовського спрямування в краї назвала себе послідовницею завдань Головної руської ради, що була заснована в 1848 під час Європейської демократичної революції, відомої в історії як «весна народів». Метою «Народної ради» було досягнення русинами-українцями реальної рівноправності з іншими народами Австро-Угорщини. До товариства входили представники різних вікових груп, але найбільша кількість членів були середнього віку, більш-менш однолітками О. Огоновського. Головою Народної ради був обраний Олександр Огоновський – рідний брат Омеляна [76].

Видатний народовський діяч послідовно виступав за самостійність і національну єдність (соборність) українського народу та докладав для цього багато праці. У 1884 р. львівське віче народовців обрало його учасником депутації до цісаря, що мала відправитися до Відня в справі оволодіння єзуїтами василіанського монастиря у м. Львові. Це було небезпечним тим, що вони отримали ще одне місце в якому могли здійснювати просвітницьку

діяльність серед населення і закликати греко-католиків ставати членами їх організації [13, с. 362]. О. Огоновський активно боровся проти москвофілів, з їх ідеями панруської єдності «малоросів» з «великоросами», запереченням національної самобутності русинів-українців та поляків, які, зі свого боку, також заперечували право українського народу бути самим собою.

У буденному житті О. Огоновський був досить скромним. Засадою його громадської праці було гасло: «не знеохочувати, але заохочувати». На дорікання критиків його літературних праць, зокрема з боку радикально-соціалістичного і москвофільського осередків, був тактовний, тому що розумів, чому були ці закиди. Зокрема, поляк доктор Й. Третьак – «*bezwzględny obrońca koliszczyzny*» («Нещадний захисник Коліївщини») [57]. Усе це було доказом активної політичної боротьби в Галичині, коли практично всі громадські організації краю суперничали за розповсюдження своїх ідей серед населення, шукали власної підтримки. О. Огоновський, як правило, навмисне намагався не помічати відверто зневажливого політичного докору в свій бік, не витратити сили на взаємні звинувачення, а продовжував діяльність у культурно-освітньому напрямку на благо українського народу [70, с. 12].

Під час спроби польсько-українського порозуміння першої половини 1890-х рр., більш відомого в історії як «нова ера», Омелян Огоновський був одним з її організаторів та активних учасників. Так, 24 листопада (за новим стилем, Григоріанським календарем) 1890 р. О. Огоновський спільно з митрополитом С. Сембратовичем, О. Барвінський, К. Левицьким та деякими іншими діячами взяв участь у прес-конференції австрійського намісника Галичини К. Бадені, на якій було визначено підсумки початкових переговорів щодо підписання таємних домовленостей. Представники обох таборів «новоєрівської» угоди 1890–1894 рр. мали прагматичні думки. Одна сторона складалася з українських громадівців з Наддніпрянської, підросійської України і галицьких народовців, які прагнули в умовах урядових репресій проти українців у Російській імперії за Емським указом

1876 р. трансформувати Галичину в осередок загальноукраїнської праці т. зв. «П'ємонт України». Натомість другу сторону представляли польські політики Галичини та австрійський уряд, що намагалися зменшити провідні позиції москвофілів у національному русі в краї, вкрай незручні та загрозливі для влади [7, с. 373–374].

Обидва табори значною мірою об'єднали свої зусилля у протистоянні проти галицьких москвофілів, які ще володіли значним впливом серед галицько-українського суспільства в 1880-х рр., що було наслідком зневіри краян у перспективи національного руху внаслідок жорстких антиукраїнських репресій у Росії, а з другого боку – наступу поляків у Галичині і перетворення краю практично в польську автономну провінцію Габсбурзької монархії. О. Огоновський спочатку виступав за «нову еру», однак невдовзі, як і велика частина народовців, зневірився в її наслідках, через дрібні поступки польської сторони, відступив від польсько-української угоди. Професор послідовно стояв на ґрунті самостійності руського, тобто українського народу, проводив значну роботу для посилення національного руху в краї.

Таким чином, О. Огоновський зробив значний внесок у культурно-освітнє і політичне життя Галичини. Він був одним із засновників та активних членів народовських товариств: культурно-освітнього товариства «Просвіта» (з 1868 р.), Руського педагогічного товариства (з 1881 р.), а також керував філологічною секцією в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка (з 1893 р.). О. Огоновський активно і сумлінно здійснював свою діяльність у справі розвитку народної просвіти, сприяючи розвитку української мови і культури, а заодно національної самосвідомості русинів-українців. Протягом 17-ти років (1877–1894 рр.) О. Огоновський уміло керував народовським товариством «Просвіта», демонструючи свої управлінські здібності та писав для видавництва популярні книжки. За час його головування товариство збільшувалося за кількість членів та мережею своєї діяльності, а в 1890 р. в Коломиї його обрали почесним членом «Просвіти». О. Огоновський брав

безпосередню участь у спробі польсько-українського порозуміння, т. зв. «новій ері» на початку 1890-х рр. Підтримавши спочатку угодовську політику, згодом він відійшов від неї.

РОЗДІЛ 2. НАУКОВА СПАДЩИНА О. ОГОНОВСЬКОГО

2.1 Мовознавчі праці

О. Огоновський як науковець енергійно працював як філолог, у галузях українського мовознавства і літературознавства. Найбільш відомий він як дослідник української та інших слов'янських мов, автор українського фонетичного правопису на основі «кулішівки», названого за його іменем «желехівкою». Свої дослідження галичанин писав українською, німецькою, польською і латинською мовами. На жаль, не вдалося знайти відомостей про назву дисертаційної роботи О. Огоновського. Як вважає науковець Леонід Білецький, вона висвітлювала проблеми з мовознавства, але чи з староцерковно-слов'янської, української чи польської мови важко без джерельної інформації відповісти [60, с. 25]. Перша відома загалу рукописна праця вченого – це дослідження з німецької мови «Ueber die Praepositionen in der altslovenischen und ruthenischen Sprache» («Про прийменники в старословенській та русинській мовах»). Вона була написана після отримання О. Огоновським докторського ступеня в 1865–1867 рр., але з невідомих причин не вийшла у світ [70, с. 2].

Перша опублікована праця визначного науковця на ниві вивчення слов'янських мов була видана у 1871 р. Цим дослідженням став підручник зі старослов'янської мови «Linguae palaeo slovenicae specimina quaedam – e monu mentis ab A. Vostokov et Fr. Miclosich collectis», що допомагав студентам під час навчання у Львівському університеті. Другий твір мовознавця – «Короткий погляд на історію язиків славянських, особливо-ж на історію язика руского», була як посвячена промова на відкритті навчального року 1871–1872 рр. у Львівському університеті. Цей виступ був першим після ведення в дію австрійською владою дозволу від 4 липня 1871 р. на навчання у Львівському університеті обома крайовими мовами – українською та польською на правничо-політичному і філософському факультетах. Промова вийшла друком у народовському журналі «Правда» у Львові в 1872 р. [60, с. 26].

У дослідженні «Короткий погляд на історію мов славянських, особливо-ж на історію мов руських» О. Огоновський відзначив, що «руська», тобто українська та польська мови отримали право на застосування їх у навчальному процесі в Галичині. Мовознавець акцентував увагу читачів на розбіжностях між українською та російською мовами. На думку О. Огоновського, головна різниця між цими двома мовами – голосні звуки: в українській мові переважає – *i*, а в російській – *a*. Галицький дослідник аргументовано підкреслив незалежність, первинність української («руської», «малоруської») мови в порівнянні з російською («великоруською»). У 1877 р. у видавництві «Rozprawach wydziału filologicznego» («Дисертації філологічного факультету») Академії наук у Кракові вийшла у світ праця О. Огоновського «O przyimkach w językach starosłowiańskim, ruskim i polskim» («Про прийменники в старослов'янській, русинській та польській мовах»). Дослідження було написано в напрямку порівняльного мовознавства, у своїх результатах науковець опирався на праці філологів німця Ф. Потта і словенця Ф. Мікльосіча. У праці зіставлялися прийменники з суміжними основами санскриту. Обсяг даної праці склав 200 сторінок [70, с. 18].

Молдавський науковець Олександр Кочубинський у своєму дослідженні «Итоги славянской и русской филологии» (1882 р.) з прихильністю писав про польськомовну працю О. Огоновського «O przyimkach w językach starosłowiańskim, ruskim i polskim» («Про прийменники в старослов'янській, русинській та польській мовах»): «Трудолюбивая компиляция по отношению къ старославянскому языку, съ экскурсіями въ сравнительную грамматику, сработанная главнымъ образомъ по Микльосичу. Вообще, полезный обзоръ предлоговъ въ сказанныхъ трехъ языкахъ, съ ихъ этимологическомъ и синтаксическими значеніями» [70, с. 19].

У 1880 р. вийшла друком німецькомовна розправа О. Огоновського «Einige Bemerkungen über die Sprache der altpolnischen Sophienbibel» («Деякі зауваження щодо мови старопольської Софійської Біблії») у журналі «Archiv

für slavische Philologie» («Архів слов'янської філології»). Загальний обсяг дослідження – 60 сторінок. Науковець поставив перед собою амбітну мету – зібрати мовні прикмети цієї Біблії. Автор говорить про прикмети мови з сторони фонетики, етимології, синтаксису [70, с. 19].

У 1880 р. у Львові за фінансової допомоги та накладом Товариства імені Шевченка видано чергове мовознавче дослідження О. Огоновського «Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache» («Студії в галузі руської мови»). На самому початку своєї праці автор здійснив порівняльний аналіз двох східнослов'янських мов – «руської» (української) і «великоруської», тобто російської. Він виразно обґрунтував думку, що українська мова не є ототожненням російської, акцентував увагу читачів на її самостійності й самобутності. Науковець зазначив, що суперечності між цими мовами могли б навіть не виникнути, якщо б російська мова свій московський початок й ім'я зберегли, а не взяли стародавній етнонім «руський» [86].

О. Огоновський виокремлює чотири типи діалектів української мови: «північно-український» з чотирма «піднаріччями», «черворуський», тобто галицький (Червона Русь – історична назва Галичини) з трьома «піднаріччями», білоруський і «полуднево-український» з трьома «піднаріччями». Праця була поділена на чотири частини: звукослів'я, етимологія, словотворення та складні. Мовознавець уперше звернув увагу на «провінціалізми» або діалекти «руської», тобто української мови, зазначав, що вони показують її велич і багатоманітність. Названа праця отримала схвальну оцінку серед філологів, зокрема український мовознавець з підросійської України М. Сумцов назвав її «аріадниною нитью на извилистых путяхъ филологической науки» [48, с. 346], а І. Франко, у свою чергу, вважав статтю «найосновнішою працею на полі малорукого язикознавства» [60, с. 28].

У 1883 р. у X томі «Rozpraw wydziału filologicznego» («Дисертації філологічного факультету»), виданому Академією наук у Кракові, побачило світ ґрунтовне дослідження О. Огоновського «O ważniejszych właściwościach

języka ruskiego» («Про найважливіші властивості руської мови»). У цій розвідці, обсяг якої становить 64 сторінки, здійснено порівняння «руської», тобто української мови з польською. Зокрема, мовознавець зазначив, що в обох мовах присутні носові звуки і доказав це на конкретних прикладах [60, с. 28–29].

О. Огоновський видав «Граматику руского языка для шкіл середніх» у 1889 р. у Львові. Метою створення граматики було узвичаєння норм писемної української («руської») мови. Науковець дотримувався своєї особистої системи, однак у відмінюванні іменників і дієслів використав методику словенського філолога Ф. Мікльосіча, що була, на його думку, передовою. У цьому дослідженні було показано характерні риси незалежного розвитку української мови, на відміну від сусідніх мов. Авторитетний український філолог і громадський діяч, професор Чернівецького університету Степан Смаль-Стоцький прихильно висловився про О. Огоновського та його працю, відзначив «заслугу Омеляна (Огоновського. – *Авт.*) і велике першєство сеї граматики перед граматикою Осадци (Михайло Осадца – священник ГКЦ, мовознавець, педагог. – *Авт.*), чистий, поправний руский язык» [70, с. 22].

Мовознавець О. Огоновський видав у світ три критичні рецензії на дослідження авторитетних науковців з мовознавства. Автор представив у львівському журналі «Правда» ґрунтовну оцінку двох праць словенського філолога Франца Мікльосіча «Vergbichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen» («Порівняльне викладання основотворення у слов'янських мовах») 1876 р. і «Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen» («Порівняльна теорія словотворення слов'янських мов») у 1877 р., а також розвідки українського філолога з Наддніпрянщини П. Житецького «Очеркъ звуковой истории малорусскаго нарѣчія», що вийшла у львівській «Правді» 1877 р. У названих рецензіях О. Огоновський розкрив основний зміст мовознавчих праць і дав їм критичну оцінку [70, с. 29].

Таким чином, О. Огоновський писав свої праці кількома мовами – «руською» (українською), «грецькою», польською, німецькою і латинською. У сфері мовознавства львівський професор написав близько 20-ти праць, найголовніші з них: «Грамматика руского языка для шкіл середніх» (1889 р.), «Короткий погляд на історію языків славянських, особливо-ж на історію языка руского» (1872 р.), «Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache» («Студії в галузі руської мови») (1880 р.) та ін. Клопітка праця О. Огоновського на ниві української філології потребує значної уваги з боку сучасних науковців і громадянського суспільства в Україні. Серед головних здобутків видатного професора було обґрунтування незалежності і самостійності «руської», тобто української мови в сім'ї слов'янських мов.

2.2 Літературознавчі та етнографічні розвідки

На перших порах О. Огоновський основну свою увагу приділяв вивченню мовознавчих питань, але згодом, ставши одним з учасників народовського руху в Галичині, в обставинах поглиблення мовно-правописних конфліктів з москвофілами і під ідейним впливом праць Т. Шевченка, М. Костомарова та низки інших видатних діячів національного відродження з підросійської України став працювати над літературно-критичними дослідженнями, на виключно літературні теми. Першою в його творчому доробку була літературно-критична стаття «Жизнь і літературна діяльність Маркіяна Шашкевича», видана у «Правді» в 1871 р. [11]. Основою праці був виступ О. Огоновського на декламаційному вечорі «Просвіти» 7 липня 1872 р. на честь святкування річниці народження лідера «Руської трійці» М. Шашкевича. О. Огоновський наголосив на тому, що не потрібно забувати про здобутки М. Шашкевича на ниві національного відродження. На його думку, вони не були належним чином оцінені сучасниками, а його культ у Галичині має бути рівнозначний культу Т. Шевченка для цілої України.

Ще однією працею О. Огоновського про М. Шашкевича була книжка «Маркіян Шашкевич. Про його життя і письма» [20], видана товариством «Просвіта» у 1886 р. Автор цієї праці виступив першопрохідцем у дослідженні спадщини лідера «Руської трійці» М. Шашкевича. Він мав достатньо багато інформації про життєвий шлях видатного галицького діяча, розповіді членів його родини, приятелів. Цензурні правила Габсбурзької монархії, на відміну від Російської імперії, що залишалася в останній третині ХІХ ст. «тюрмою народів», дозволяли висвітлювати у працях гострі та актуальні питання. Визначною заслугою М. Шашкевича О. Огоновський вважав повернення рідної «руської» мови до повноцінного життя в усіх сферах життєдіяльності: «Маркіяна можна порівняти з чоловіком, що відкрив дорогий скарб під розвалинами давньої хати. Тим скарбом була рідна мова з казками, піснями й думками люду, – рідна мова, занепащена лихою долею, ... котра стала посміховиськом у самих русинів, що покинули віру батьків і горнулись до могучих панів польських і боярів московських» [20, с. 53].

О. Огоновський як письменник щиро звертається до своїх читачів, насамперед, тих, хто сповідував москвофільські ідеї в Галичині, а їх не бракувало в останні десятиліття ХІХ ст.: «Любіть, отже, вашу батьківщину, бо вона є тим для вас, чим рідна мати для своєї дитини. Тая дитина є лиш доти щаслива, доки живе добра мати, мачуха не заступить сироті рідної неньки: так і Росія не заступила б вам ніколи любої матері-Русі» [20, с. 101]. У книжці «Маркіян Шашкевич. Про його життя і письма» висвітлено історію українського народу з княжих часів до ХІХ століття, послідовно простежується ідея соборності, тобто національної єдності та державності. Названа книжка О. Огоновського розкриває повноцінний образ лідера «Руської трійці» та погляди самого автора на актуальні проблеми української державності в історичній ретроспективі, національної мови і культури [87, с. 38].

О. Огоновський написав критично-естетичний погляд на поезії Т. Шевченка «Гайдамаки» (1872 р.) [8], «До Основ'яненка» (1872 р.), «І живим,

і мертвим, і ненародженим землякам ...» (1873 р.) [13], «Тополя» (1873 р.) і «Посланіє» (1873 р.), «Гайдамаки» (1879 р.) та деякі ін. Усі названі праці поєднувала одна побудова: на початку дослідник акцентує увагу на головній думці автора, називає передумови і час її створення, згодом висвітлює зміст поезії, роз'яснюючи термінологію, поняття, думки і т. п. Зокрема, в критично-естетичній статті «І живим, і мертвим, і ненародженим землякам ...» галицький науковець писав, що Т. Шевченко вчинив вірно, вибравши форму «посланія», автор навчає своїх побратимів-українців, які вони повинні реалізувати обов'язки щодо свого народу і Вітчизни. У своєму посланні Т. Шевченко виразно підкреслює нігілізм української інтелігенції і віддалення від своїх співвітчизників [60, с. 33].

У свою чергу, при аналізі поеми Т. Шевченка «Гайдамаки» О. Огоновський у вступі висвітлює основні думки, висловлені автором у праці. Галицький філолог з великою симпатією писав про поему Кобзаря «що з погляду на горячий патріотизм Шевченка, що вважав гайдамак борцями за справу народну, належить признати, що предмет, з'ображений в «Гайдамаках» є справді здасним до епічного представлення. Та-ж головний діяч гайдамачини, Гонта, представляється справдішним богатирем епічним, між тим коли гайдамацьке завзягтє Яреми-Галайди лагодить ся любовю к Оксані» [70, с. 29]. До аналізу поезій Т. Шевченка «Тополя», «Гайдамаки» та ін. О. Огоновський звертався пізніше у своїх дослідженнях під час святкування днів народження і смерті Т. Шевченка, що стали традиційними в Галичині, зокрема у виданнях народовського товариства «Просвіта», у своїй основній науковій праці «Історія літератури руської» [18]. Головним чином, О. Огоновський наголошував на складному життєвому шляху поета, але часом допускав помилки, не маючи змоги користуватися шевченкознавчими працями наддніпрянських авторів, зокрема розвідкою українського громадівця з Наддніпрянщини О. Кониського про життєпис поета, що була видана в світ у львівському журналі «Зоря».

Отже, О. Огоновський зробив внесок у розвиток шевченкознавства як науки, дослідження життя і творчості Т. Шевченка. У своїх критичних статтях видатний галицький діяч проаналізував літературні твори цілого ряду українських діячів, поряд з Т. Шевченком: драму Дениса з-над Серета (псевдонім Василя Ільницького – українського історика, педагога, письменника, священника ГКЦ в Галичині) «Наталя», історичні поеми галицького письменника К. Устияновича, що вийшли у Львові 1875 р., повість Красюченка (псевдонім Олександра Кониського – українського громадського діяча з Наддніпрянщини) «Юрій Горовенко», що була надрукована у Львові в 1885 р. [60, с. 40].

Вагомий вклад О. Огоновський поклав у дослідження історії української літератури. Він разом з М. Максимовичем, О. Котляревським та іншими діячами української науки підкреслював, що «руська», тобто українська мова є самостійною від інших мов і має власну багату і самобутню літературу на народномовній основі. Їхні погляди були відмінними від твердження російських діячів, що українська (в їх розумінні – «малоруська») мова лише наріччя, тобто діалект російської («великоруської») мови. У свою чергу, О. Огоновський виводив окремішність української мови від X–XI ст., з часів Київської Русі. Першою працею видатного галичанина з історії української літератури була «Правда Руськая». Збірник найдавніших прав руських з XI віку. Погляд дослідника літературно-історичний», що побачила світ у «Газеті шкільній» в 1875 р. [59].

Наступна праця О. Огоновського з історії давньоруського періоду – «Слово о полку Ігоревім. Поетичний пам'ятник руської письменности XII віку. Текст з перекладом і з поясненнями» – вийшла у Львові в 1876 р. накладом видавця [13]. У вступі, «Передніх замітках», дослідник коротко розкрив руську просвіту в XII ст., охарактеризував оповідання про війну князя Ігоря, дав характеристику князівської дружини і доказово наголосив про важливість «Слова о полку Ігоревім ...» з боку історичного та

поетичного. Дослідник показав у своєму дослідженні історію відкриття «Слова о полку Ігоревім» та усі видання, що вийшли у світ. Значну частину пропонованого дослідження становить граматично-філологічний коментар [26, с. 24–133], що складається з різних пояснень – мовних, історичних, граматичних і критичних. Саме ця частина розправи з наукової точки зору, на думку дослідників, викликає найбільший інтерес. У кінці праці містить роз'яснення певних слів, вжитих у дослідженні.

Український науковець Б. Пюрко з неприхованою симпатією проаналізував студію О. Огоновського «Слово о полку Ігоревім. Поетичний пам'ятник руської письменности XII віку. Текст з перекладом і з поясненнями» в народовському журналі «Правда» за 1876 р. Він прямо писав, що «тота праця д-ра Ом. Огоновского стане окрасою не тільки нашої літератури, але і цілої фільольогії славянської» [70, с. 27]. Водночас наддніпрянський літературознавець, фольклорист та етнограф М. Сумцов писав, що труд О. Огоновського «оказался на высотѣ современныхъ научныхъ требованій и внесъ много новаго, любопынаго и полезнаго» [70, с. 27].

Головне дослідження науковця О. Огоновського з історії української літератури – «Історія літератури руської», над якою він працював упродовж кількох десятиліть, видавалася з 1886 р. по 1894 р., до смерті автора у львівському видавництві «Зоря». На жаль, фундаментальна праця не була закінчена через передчасну смерть автора [59]. У кінці шостого тому видання «Зорі» в 1894 р. містилася примітка: «На сім кінчиться «Історія літератури руської» пок.(ійника) д-ра Ом. Огоновського, котрої довести до згаданої мети не дозволила йому несподівана смерть. Не знайшовши між рукописами Небіжчика продовження, ми уриваємо її на тім самім місці, що й покійний Автор» [18, с. 347].

І. Франко, колишній студент Львівського університету, стверджує, що найбільш вагома наукова праця О. Огоновського – це були матеріали з його університетських занять в незмінній формі, в основу дослідження покладено

критично-історичні принципи [53, с. 374]. За обсягом робота складає шість томів – 3096 сторінок. Перший том вийшов у Львові в 1886 р., другий том у 1888 р., третій – 1889 р., четвертий та п'ятий – 1893 р., шостий том – 1894 р. Сам автор ділить працю на чотири частини. В першу частину входить перший том, в другу – другий та третій томи, в третю – четвертий та п'ятий томи, у четверту – шостий том [60, с. 53–54].

Основні засади шеститомної праці дослідника наступні: українська література є витвором окремого та самостійного руського, тобто українського народу, що вдосконалювався культурно, в мовному та історичному аспектах від початків свого існування, з давньоруського періоду. Для обґрунтування цієї концепції автор писав: «Літературу свою має той нарід, у котрого єсть своя історія, свій питомий світогляд і своя мова. У такого народа не запропасться життя літературне, хоча б він і втратив самостійність політичну, бо слово не загине мимо ворожих змагань тих, що приказою «обєдиненія» морочать духа слабших, незрячих ...» [69, с. 62].

Розвідка О. Огоновського розпочинається зі вступу, в якому автор висвітлює стан українського народу і його мови в порівнянні з російським народом, акцентує увагу на їх відмінностях. Після вступу розміщені «передні замітки» про історію української («руської») літератури в загальному і показується її поділ на окремі періоди. Дослідження побудовано так: висвітлюючи період, науковець показує загальний погляд на літературу під час нього, згодом пише про творчу діяльність, праці конкретного автора по порядку, в староруському періоді розвитку української літератури дослідник розглянув роботи церковних дослідників, а згодом – світських. У першій частині коротко розповідається про староруську літературу до славнозвісної «Енеїди» І. Котляревського. Вона присвячена пам'яті невідомого автора «Слова о полку Ігоровім». Друга частина адресується зачинателям нової української літератури на Наддніпрянській Україні та в Галичині відповідно І. Котляревському (1798 р.) та М. Шашкевичу (1837 р.). У другій частині О. Огоновський охарактеризував творчість 19-ти епічних поетів, а в другому –

29-ти літературних діячів («ліричних», авторів поезій і прози) і 13-ти драматичних [70, с. 23].

Третя частина праці О. Огоновського присвячена пам'яті померлого українського письменника з Наддніпрянщини Г. Квітки-Основ'яненка. У ній автор проаналізував здобутки двадцяти одного видатних авторів повістей українською мовою. У четвертій частині автор висвітлив діяльність чотирнадцяти етнографів. Передчасна смерть галицького науковця не дала змогу автору закінчити амбітний план [70, с. 23]. Аналізуючи життя і творчу діяльність українських письменників, поетів і драматургів, львівський професор, насамперед, висвітлював їх життєвий шлях, згодом – творчі здобутки, при цьому акцентував основну увагу на найвизначніших роботах того чи іншого автора, давав уявлення про їх зміст, у кінці робив висновки про внесок літераторів у розвиток української літератури.

«Історія літератури руської» О. Огоновського отримала позитивний резонанс у літературній критиці і суспільній свідомості сучасників. Зокрема, І. Франко так охарактеризував головну наукову працю визначного галицького філолога: «Істория рускої літератури» Ом. Огоновского є немов увінчанєм всіх дотеперішніх праць детальних Огоновского, а zarazом є широким фундаментом для дальших праць, з котрих многі тільки на її основі показують ся можливими. Треба сказати, що признають навіть найострійші критики, що праця проф. Огоновского на довгі літа буде невичерпаним скарбом многоцінних біографічних і історично-літературних фактів і подробиць» [69, с. 63]. Від самого початку своєї праці, з першого тому дослідник, використовуючи логічні докази, обґрунтував самостійність руської (української) літератури від російської, великоруської. Однак цю частину розвідки піддав «об'єдинительній» критиці російський дослідник О. Пипін у своєму дослідженні «Особая історія русской літературы» 1890 р., що вийшло у петербурзькому «Вестнику Европы» [46]. Російському автору найбільше не сподобалося, що галичанин назвав українську літературу «рускою», бо ця назва належить лише літературі російській [60, с. 62].

У відповідь О. Огоновський написав листа російському критику, що був виданий у Львові в 1890 р. під назвою «Моєму критику». У листі із застосуванням першоджерел, попередніх праць О. Пипіна О. Огоновський довів невірність поглядів росіянина [60, с. 62].

У свою чергу, наддніпрянський літературознавець, етнограф, фольклорист М. Сумцов писав про працю «Історію літератури руської» О. Огоновського: «Вообще «Краткая история русской литературы» г. Огоновскаго полезный трудъ, особенно для Галичанъ. Ничто такъ не поднимаетъ національного самопознанія, какъ знакомство съ литературой и словесностью родного народа, выражающихъ идеальныя стремленія лучшихъ людей» [48, с. 347–349].

Учень О. Огоновського І. Кокорудз, український філолог, педагог, член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, характеризуючи працю свого вчителя, зазначав, що саме шеститомник О. Огоновського, «Малорусько-німецький словник» Є. Желехівського 1886 р. та українська бібліографія І. Левицького 1860–1890-х рр. – «сильні підвалини під будову нашого словесного і наукового храму» [69, с. 62]. Отже, фундаментальна праця О. Огоновського отримала позитивний резонанс у тодішньому науковому світі серед більшості дослідників.

Водночас не бракувало критиків найбільш відомої праці О. Огоновського через, як вважалося деякими дослідниками, недостатню аналітичність і брак критичного підходу при аналізі досліджуваної теми. Поряд з І.Франком, С. Єфремовим та ін., до критики долучився польський критик І. Третяк, що писав у журналі «Kwartalnik Historyczny» («Квартальник історичний») про визнання історичного значення праці «Історії літератури руської» О. Огоновського. Однак, з іншого боку, він закидає автору тенденційність, що той не допускає навіть думки про будь-яку згоду з поляками, не визнає хоча б маленького впливу польської культури на Русь, у поляках бачить лише «panów Lachów», istne strachy na wróble ... To też wszystko, co w jakikolwiek sposób dąży do zgody z polskim żywiołem i kulturą,

spotyka jawną lub hamowaną niechęć autora» («panów Lachów», справжні опудала ... Це також усе, що будь-яким чином намагається погодитися з польським елементом і культурою, зустрічає відкрите чи загальмоване небажання автора») [57, с. 109]. Водночас навіть серед тих, хто висловлював критичні зауваження до розвідки О. Огоновського «Історія літератури руської», домінувала теза про історичність цієї праці у сфері українського літературознавства.

Авторству О. Огоновського належить визначна розвідка, написана німецькою мовою з етнографії «Kleinrussen. Ethnographische, geschichtliche und literar-historische Studie» розміщена в «Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste von Ersch-Gruber» («Загальна енциклопедія наук і мистецтв Берша-Грубера»). Переклад цієї праці з німецької мови на «руську», тобто українську мову пізніше зробив Осип Барвінський під назвою «Русини під виглядом етнографічним, історичним, літературно-історичним» вийшла в «Ділі» у 1886 р. [70, с. 26]. У праці О. Огоновський доводить, що етнографічно, за мовою русини-українці є окремим народом від росіян. Також галичанин зазначає, що український та російський народи є відмінними одне від одного ще з XI ст. [70, с. 30].

Названа розвідка О. Огоновського є першим науковим дослідженням, що було написано німецькою мовою, про етнографію, географічне положення, історію, мову і літературу австрійських русинів-українців. Розвідка порівняно невелика за обсягом та показує головні особливості розвитку руської літератури, етнографії та історії протягом XI–XIX ст.

Таким чином, О. Огоновський був автором низки праць з літературознавства та лише однієї – з етнографії. Зокрема, дослідник написав літературно-критичну статтю «Жизнь і літературна діяльність Маркіяна Шашкевича» (1871 р.) про лідера «Руської трійці», в Галичині, критично-естетичний погляд на поезії Т.Шевченка «До Основ'яненка» (1872 р.), «Посланіє» (1873 р.), «Неофіти» (1873 р.) і «Гайдамаки» (1879 р.). Як дослідник історії української літератури О. Огоновський був автором

літературно-історичних досліджень з давньоруської історії «Слово о полку Ігоревім. Поетичний пам'ятник руської письменности XII віку. Текст з перекладом і з поясненнями» (1876 р.), «Правда Руськая». Збірник найдавніших прав руських з XI віку. Погляд дослідника літературно-історичний» (1875 р.). Водночас здобутком галицького науковця було написання підручників і хрестоматій з української («руської») літератури та її історії: «Хрестоматия староруска: для высших клас гимназиал: текст з поясненнями, додатком граматичным и словарем», «Історія літератури руської» та інші. Найбільш вагомим внеском О. Огоновського в розвиток українського літературознавства стала шеститомна, на жаль, незакінчена через передчасну смерть автора «Історія літератури руської» (1886–1894 рр.), в якій обґрунтовано тезу, що русько-українська література є продуктом тривалого історичного розвитку окремого і самостійного українського народу. Етнографічна праця О. Огоновського «Kleinrussen. Ethnographische, geschichtliche und literar-historische Studie». написана німецькою мовою. У дослідженні автор з використанням джерел довів, що русини-українці є окремим народом.

РОЗДІЛ 3. О. ОГОНОВСЬКИЙ ЯК ПЕДАГОГ

Крім основної наукової праці на ниві українського і слов'янського мовознавства та літературознавства, О. Огоновський упродовж багатьох років успішно працював як педагог. Під час навчання у духовній семінарії в Львові у 1853–1857 рр. він також слухав лекції Я. Головацького у Львівському університеті з навчальної дисципліни «руська філологія і письменство», а з 1858 р. працював вчителем «руської» (української) мови в першій Академічній гімназії м. Львова, паралельно викладав Закон Божий у місцевій німецькій гімназії. Прослухавши курс класичної філології і польської мови у Львівському університеті, О. Огоновський у 1865 р. отримав університетський ступінь доктора філософії та почав працювати на кафедрі української словесності (офіційна назва – «руської мови і літератури») цього університету.

У 1867 р. Я. Головацький, відкрито перейшовши на москвофільські позиції, що суперечило молодечим ідеям «Руської трійці», залишає кафедру, яку очолював від часу її створення в 1848 р. протягом двох десятиліть. Він виїхав до Російської імперії, довгий час проживав у далекому Вільнюсі (Вільно), де й похований. Наступником, другим завідувачем кафедри став Омелян Огоновський [81, с. 138]. З 1867 р. і до самої смерті він плідно працював як педагог, організатор навчального процесу і наукової роботи у Львівському університеті, в т. ч. серед студентів. Попередній керівник, Я. Головацький, не залишив новому завідувачу спеціальних праць і виробленої методики викладання предмету «руської» мови та словесності. Як наслідок, О. Огоновському самотійно довелося опрацьовувати в більшості ще сирий матеріал з української мови і літератури. Польські й російські науковці на той час, за нечисленними винятками, не створили належних праць з україністики, бо, як правило, серед значної частини поляків, російської влади і громадськості, були поширені думки про «руську» мову як несформовану, різновид чи то російської, чи то польської мов (згадаймо хоча б сумнозвісні Валуєвський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р. у Росії).

О. Огоновський не лише систематизував широку джерельну інформацію, але й опрацював концепцію курсів і створив на основі багатого досвіду своєї викладацької роботи навчальні матеріали та програму дисциплін [60, с. 23]. На відміну від Я. Головацького, він викладав живою русько-українською мовою. О. Огоновський відвідував 1870 р. у Відні виклади порівняльної граматики слов'янських мов словенського професора Франца Мікльошича, але недовго, бо мав повертатися до роботи на посаді суплєта «руської» мови при Львівському університеті. Основні наукові положення Ф. Мікльошича він пізнав із записів свого брата Филимона Огоновського, що докладно записував виклади віденського професора під час навчання богослов'я у столиці Австрії протягом 1864–1868 рр. [74, с. 19–20]. «Виклади говорив з пам'яти при допомозі скриптів, – згадував про О. Огоновського його учень Ілля Кокурудз, – а говорив поволи, виразно і ясно, при тім-же так чистою мовою і цвітучим стилем, що приковував увагу слухачів. Щоб оминати сухоти в трактуванні предмета, вплітав у виклад інтересні оповідання про різні факти або приключення то з історії, то з життя письменників ... » [70, с. 4].

О. Огоновський мав авторитет серед студентської аудиторії. І. Кокурудз зауважив: «Кожний виклад попереджав коротким повторенням попереднього викладу, щоб слухачаи улегшити зорієнтованє. Не диво, що бодай за моїх студентських часів викладова саля все бувала повною слухачів». Учень О. Огоновського відзначав демократичне ставлення свого вчителя у стосунках із студентами, справжню інтелігентність професора, головним правилом якого було: «Не знеохочувати, але заохочувати» [84, с. 240, 241]. Ця методологія О. Огоновського давала очевидні переваги і призвела до того, що під час занять аудиторії, як правило, були повністю заповнені студентами. На заняття викладача, окрім безпосередньо студентів, які здавали іспит з його предметів, часто приходили сторонні слухачі, щоб просто ознайомитися з методикою викладів відомого львівського професора з історії мови або літератури. Як згадував І. Франко, він «слухав його

викладів в р. 1875 і далі; виклади ті цікавили мене, цікавили й інших слухачів ...» [53, с. 365]. У своїх викладах О. Огоновський демонстрував лексичне багатство рідної мови, звертав увагу на різні діалектичні форми. Після закінчення своїх занять викладач часто розмовляв зі студентами та відповідав на їх питання.

Іншим важливим чинником у діяльності О. Огоновського як педагога, що сприяв відвідуваності його занять, було привітне поводження зі своїми студентами. Найкраще це було помітно на семінарських заняттях у Львівському університеті. Під час вирішення спірного питання викладач, як свідчать джерела, вмів проблемно висвітлити питання і зайняти компромісну позицію, влаштувати своєю відповіддю двох, а то й більше опонентів. У викладацькій роботі О. Огоновський був серйозний та відповідальний. На лекціях подавав багато краєзнавчого матеріалу, різних деталей з історичного минулого, які були правдиві, але боявся не помилитися у висвітлення подій, тому, як правило, читав з наперед написаного власноруч тексту. І. Франко згадував про О. Огоновського: «У викладах граматичних він інколи доповнював те, що мав написане, виясненням з голови, але при викладі історії літератури або інших того роду речей (за моїх часів він читав слов'янську міфологію) відчитував тільки те, що мав написане» [53, с. 369]. Як згадували очевидці, О. Огоновський, зайшовши до аудиторії, традиційно вклонявся слухачам і виходив на кафедру, сідав та розкладав свої матеріали, повертався до студентів трішки боком і виголошував лекції м'яким та спокійним голосом з інтонацією.

І. Франко влучно зазначав: «... Треба признати йому (О. Огоновському. – С. Р.) ще одну добру сторону, котрої не було у Головацького: своїх викладів. Раз випрацьованих, він не для себе, а ділився ними з широкою публікою, друкуючи їх чи то в часописах, чи особними книжками» [53, с. 370]. Університетські виклади О. Огоновського слали основою для майбутніх праць ученого, серед яких найбільш відомі – «Слово о полку Ігоревім», «Історія літератури руської», літературно-критичні аналізи славнозвісних

поезій Т. Шевченка «Думка» і «Гайдамаки», про які згадувалося в попередньому розділі. Як справжній науковець він спокійно ставився до критичних заміток з боку опонентів, свою відповідь О. Огоновський давав публічно або в своїх наступних наукових працях. На екзаменах викладач вимагав від студентів не лише доброго знання предмету, а й глибокого опрацювання джерельної інформації, яку справедливо вважав основою для будь-яких досліджень [53, с. 370].

Водночас О. Огоновський, будучи глибоко релігійною людиною, відкрито виступав проти втручання духівництва у суто наукові питання та зазначав про недоцільність цього. «Всесвітла Консисторіє!, – з обуренням писав він до священиків – Таких гірких, незаслужених докорів не чув в школі, будучи суплентом гімназійним від інспектора ніякого, тепер же після двадцяти з лишнім років служби на цім поприщі маю слухати за уваги церковного служителя, до котрого чей же не належать справа граматики і правопис!» [84, с. 239].

Дехто з дослідників закидав О. Огоновському те, що він не створив «власної школи», не згуртував біля себе кращих своїх учнів і практично не допомагав їм у наступних дослідженнях. Відповідь на ці закиди, на нашу думку, є дуже простою. Майже всі його учні були представниками з бідних сімей і не могли після закінчення навчання утримувати себе в недешевому для проживання Львові як столиці провінції, а також не мали можливості зосередити основний акцент на спеціальних студіях з історії української мови і літератури чи іншої відповідної проблематики, яку досліджував професор. Випускники Львівського університету, які працювали під час керівництвом О. Огоновського, завершивши навчання, починали важко працювати на державній службі й лише згодом, коли покращували своє соціальне і матеріальне становище, частина учнів поверталися до дослідження наукових проблем [70, с. 5].

У 1881 р. професор заснував семінар з «руської», тобто української філології у Львівському університеті. Під час занять він наполегливо

заохочував студентів до наукової роботи, пропонував цікаві теми для дослідження з мовознавства та літературознавства. Найкращі праці учнів, виголошені під час семінарів відомого професора-філолога, в майбутньому були основою для продовження наукових досліджень, що друкувалися в наукових журналах, періодичній пресі Галичини. Серед таких студій молодих тоді дослідників можна виділити праці Ф. Колесси про ритміку в українських піснях, О. Колесси – про А. Міцкевича та Т. Шевченка тощо [84, с. 241].

Про високий науковий рівень викладів О. Огоновського у Львівському університеті свідчать теми, які він пропонував для дослідження своїм студентам, вони були, як правило, належним чином не опрацьовані, проблематичні, дискусійні. Так, перед дослідженням Миколи Дашкевича О. Огоновський заохочував учасників семінару дослідити історію написання «Простака» В. Гоголя та «Москаля-чарівника» І. Котляревського, а також давав такі назви наукових робіт для студентів: «Жіночі тили в повістях Федьковича», «Про гуманні ідеї в повістях Т. Шевченка», «Про націоналізм в повістях О. Кониського», «Мітичний гуцульський світогляд в поезіях Федьковича» та ін. [84, с. 241]. О. Огоновський пропонував багато доступних студентських тем, серед яких – дослідження творчості окремих українських і слов'янських письменників, філологів, деяких творів та їх критичні оцінки, однак завжди, як згадував його учень Остап Макарушка, «... лишав він, однак, повну свободу в виборі тем членам семінара, тоді працювалось у тій квестії (питанні. – *P. C.*), до якої почувалося найбільше хисту і замиловання» [84, с. 241].

О. Огоновський своїх старших студентів, які старанно ходили на його виклади і писали наукові праці, жартома називав «ветеранами». «Ветерани», окрім написання власних праць, закликали до продуктивної праці молодших товаришів. Щорічно професор отримував від своїх студентів до двадцяти письмових праць. За найкращі статті студенти отримували невеликі грошові нагороди, але не вдалося достеменно встановити, звідки бралися на це

кошти. Траплялося так, що навіть за порівняно слабку розправу він призначав невелику грошову винагороду, щоб заохотити студента, який не мав особливих здобутків, до наступних досліджень. Як бачимо, він заохочував до написання наступних праць менш здібних студентів, особливо на початку їхньої наукової діяльності [84, с. 241]. Зрозуміло, що з точки зору сучасності, на початку ХХІ ст. можна говорити про методологічну недосконалість деяких досліджень О. Огоновського, про фактологічні помилки в окремих його працях, а також про те, що деякі учні часом перевершили свого вчителя, і т. п. Однак потрібно все-таки віддати належне О. Огоновському як одному з основоположників наукової україністики в Галичині, видатному українському філологу.

Авторитетний галицький філолог, етнограф, музеєзнавець Іларіон Свенціцький пізніше справедливо відзначав: «Ом. Огоновський як педагог на своїй кафедрі виховав нове покоління наукових працівників української філології. «Школа» Ом. Огоновського сприяла перетворенню Тов-ва ім. Шевченка в наукову установу». Серед учнів О. Огоновського І. Свенціцький називає імена І. Франка, І. Кокорудза, М. Павлика, В. Гнатюка, К. Студинського, Ф. Колесси, цей список можна продовжити іменами Р. Заклинського, О. Макарушки, О. Брюкнера, В. Коцовського та ін. [5, с. 43]. Не завжди О. Огоновський безпосередньо працював з названими відомими в майбутньому науковцями, але вплив його лекційних і семінарських занять на формування світогляду і наукових зацікавлень галицьких студентів незаперечний. Зокрема, І. Франко прямо визнавав себе учнем О. Огоновського і зазначав, що навчився багато цінного на його заняттях.

Таким чином, О. Огоновський зробив вагомий внесок у розвиток педагогічної науки в Галичині. Ставши в 1867 р. керівником кафедри «руської» мови і літератури у Львівському університеті, він самостійно систематизував джерельну інформацію та створив програми навчальних дисциплін, які викладав студентам. О. Огоновський викладав простонародною «руською», тобто українською мовою, користувався на

аудиторних заняттях власноруч написаними конспектами, але міг говорити з пам'яті, при потребі використовував додаткові матеріали. На початку нового заняття, як правило, коротко пригадував попередній матеріал, щоб до нього прив'язати нову тему. Під час пояснення навчального матеріалу професор подавав багато фактологічного матеріалу, умів вирішувати спірні питання між студентами. При складанні екзамену вимагав від студентів глибоких знань та використання джерельної інформації. Заснувавши в 1881 р. семінар з руської (української) філології в університеті, О. Огоновський тривалий час допомагав студентам обирати теми наукових праць, надавав матеріали і конкретні поради під час їх написання тощо. Найбільш відомими учнями О. Огоновського в різний час були І. Франко, І. Кокорудз, О. Макарушко, М. Павлик, Ф. Колесса та ін.

РОЗДІЛ 4. ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ

4.1. Поезія

З дитячих років О. Огоновський мав схильність писати вірші. Під час навчання в Бережанській гімназії у 5 класі Омелян відвідував заняття з німецької поезії, а в 7 класі написав драму німецькою мовою. Протягом свого життя він писав праці, «руською» (українською), польською, німецькою, латинською мовами та «язичієм» [74, с. 41–42]. Перші надруковані поезії О. Огоновського містилися у львівській газеті «Зоря Галицка» за 1856 р. – «Пѣснь радостна во честь ново избранного кардинала Его Еминенції курь Михаила Левицкого», «Спаситель міра», «Время и вѣра». Молодий галичанин писав свої праці на релігійну тематику, користуючись «язичієм» – макаронічним викривленням «руської» мови. О. Огоновського мають значну цінність для історії руської літератури, попри те, що характеризуються надмірним, штучним пафосом. Літератор висвітлював у поетичних творах радість і сподівання, які виражала частина тогочасної української інтелігенції з обранням першого кардинала Михайла Левицького в 1856 р. У майбутньому світогляд значної частини галицько-українського суспільства еволюціонував від русофільства (москвофільства) до народовства [81, с. 138].

У поезіях молодого О. Огоновського показано гордість за свою церкву і рідний народ, в якого з'являється надія на вільний національний розвиток, якому повинен посприяти русин-українець, ставши кардиналом:

Бо по долгих,— долгих веках
Зрит она мов в день родин
Як введен єсть при ей ликах,
Син ей в Кардиналов чин! [81, с. 138].

Молодий літератор у поезії «Спаситель мира» звеличує Благу звістку про Воскресіння Христа, а у вірші «Время и вѣра» висвітлюється буденність людського життя в порівнянні з вічним – жертвність Ісуса Христа задля спасіння людського роду.

Підсумовує релігійну тематику своїх ранніх поезій О. Огоновський у 1858 р., опублікувавши в часописі «Сіонь. Церковь. Школа» (двотижневому додатку до віденського «Вестника», урядового часопису для Русинів Австрійської держави, ч. 5) «Посмертну пѣснь в память Кардинала кир Михаила Левицкого». У цій праці автор всіляко звеличував відзнаки покійного кардинала для Греко-католицької церкви та всіх русинів-українців [118, с. 6]. У збірнику «Отечественный сборникъ» 1858 р. О. Огоновський опублікував поезії «При коминку взимі» та «Думка на розвалинах замчища Галицького». У нових працях автор розширив тематику своїх літературознавчих досліджень, якісніше оформив текст, що відображає романтичний світогляд молодого автора. Зокрема, в першому творі автор продемонстрував читачам безтурботну картину «сільського щастя» в гармонії людини з навколишньою природою, людьми:

Як то мило в теплій хатині,
Коли снігом закурився світ:
Думкою живиться при родині
При тім огнищі прадідних літ [81, с. 138–139].

Хотілося б відзначити кращу в порівнянні з попередніми творами О. Огоновського техніку віршування (зокрема, різних форм римування: кільцеве, перехресне і суміжне), використання різних стилістичних засобів, наприклад, паралелізмів. Мабуть, автор використовував їх під впливом українських народних пісень.

Цікавою є наступна поезія О. Огоновського – «Думка на розвалинах замчища Галицького» [10]. Жанр цієї праці можна окреслити як історична поема. Центральним образом поезії, своєрідним образом-символом постає «могила», через яку минувшина накладається на сучасність, щоб продемонструвати занепад сучасного національно-політичного життя. Під «могилою» розуміються залишки столиці Галицько-Волинської держави – славного міста Галич. Дія в поемі відбувається в руслі ідей романтизму за місячного сяйва, а також є надприродні сили і позаземний світ. У поетичному

творі через образи та думки головного героя автор ідеалізує минуле, щоб світлим прикладом розбудити, розрухати сучасників. Ліричний герой за допомогою пісень, танців, потойбічних сил запрошує образи найвеличніших своїх попередників, засновників Галицько-Волинської держави:

Но перед мною поступали
 Дивні види старини:
 там блистів Ярослав в далі
 З дружиною коло стіни;
 Тут святились брачні пири
 І думали богатирі [10, с. 43].

Основою праці постає антитезисна побудова, в якій величне, могутнє минуле Галицько-Волинської держави протиставляється сонному, занепалому теперішньому. Картину розчарування сучасним життям, за висловом авторам, «сонним царством» Галичини середини ХІХ століття створюють десять катренів (4-рядкова строфа, що має закінчену думку) і десять секстин (секстина – строфа з шести рядків подовженого ямба), які чергуються між собою.

У 1860 р. О. Огоновський опублікував історичну поему «Хрест, оповідання із часів наїздів Татарських» [27]. У названій поемі розповідається про мандрівника, який втік з татарського полону. Він проситься в одинокий лісовий будинок, в якому меншає одинокий дідусь. Цим мандрівником виявляється боярин Всеслав, який і веде сюжетну розповідь. Боярин розповів, що два роки назад галицький князь відправив його та ще декількох осіб послами в Золоту Орду. На жаль, буря розбила їхні човни, один лише Всеслав врятувався разом з княжим листом та дерев'яним хрестом. Цей хрест – це подарунок князя Данила татові Всеслава. Під час бурі на морі один лише він і вижив.

Чудом зберігся лиш той хрест у руці,
 Що його як святость ношу по отці ... [27, с. 92].

Мандрівника в Золотій Орді заарештували, попри те, що він мав посольський сан від князя. У нього був лише один вихід – це зрада своєї держави, повівши татарське військо на столицю Галич, але:

Но горе! Ведь лучше житем пострадати,
 Нежелі свій хрест бусурманам продати! –
 Я презрел дарами, отверг всі намови,
 Хотя сам мучився для Русі з любви ... [81, с. 139].

Всеславу допоміг вистояти, перетерпіти тортури хрест, який мав надприродну силу. Коли молодий боярин довідався про напад татарського війська на Галич, він втікає, щоб повідомити князя, де живе його родина. Це він розказав самотньому дідусеві, який впізнав хрест. Його дідусь сам і виготовив, коли був одним із воїнів у війську Данила Галицького. Він на схилі віку виконав молитовний похід в Єрусалим до гробу Ісуса Христа, де освятив цей Хрест, а коли повернувся, подарував його Данилу Галицькому. Хрест є уособленим символом наступності генерації, так званою «естафетою» та чародійним прутиком у змаганнях за українську національну державність, волю народу. У ньому є символіка, бо це Хрест Ісуса Христа, символ важких страждань за людей, Батьківщину. Всеслав не встиг зі своїм попередженням, як наслідок, столицю Галич було спалено татарами, а членів його сім'ї вбито. Він повинен нести цей Хрест далі [118, с. 7].

Праця закінчується тим, що Всеслав разом з самотнім дідусем стоять на руїнах Галича. О. Огоновський такий кінець поеми вважав цілком логічним. На його думку, причиною втрати державності були незгоди, відверті чвари між українськими князями та повна відсутність державницької свідомості, єдності думок у багатьох верствах населення [81, с. 139–140].

У 1861 р. О. Огоновський написав поезію-спомин «Святий вечір», що була надрукована в часописі «Львовянинь» [25]. Поезії є спогадом самого О. Огоновського, в якій він розповідає про свою вакаційну поїздку (тобто на канікулах. – Р. С.) під час навчання у Бережанській гімназії на Різдвяні свята. Автор так описує подорож додому від Бережан до самого додому на конях:

– Ну ж скорше, Стефане, гони, бо смеркає,

Та чей ще заїдем, нім ніч завітає!

– Ей, дасть Бог, що станем в сам час у ворот,

І то ще нім звіздки заблиснуть з висот ... [25, с. 39].

У даних рядках бачимо, як гімназист квапить візника. Автор змальовує процес очікування заходу сонця в галицькому селі на Святий Вечір, зимову атмосферу, детально подає опис найбільшого християнського свята, зокрема сервірування столу, ієрархію під час вечері, колядування [81, с. 140–141].

У 1862 р. О. Огоновський написав поему «Руська піснь» [22], що була опублікована у москвофільському літературному збірнику Я. Головацького і Б. Дідицького «Галичанинъ» у Львові. На думку українського дослідника В. Микитюка, це взагалі одна з кращих поезій О. Огоновського [81, с. 140]. У праці автор не лише подає романтичні картини минулих часів, романтичний сум за втраченим, а, можливо, вперше в своїй творчості висвітлює програму політичних змін в ім'я народного добробуту: важка праця для Батьківщини, національно-культурне просвітлення рідного народу, підготовка вагомих чинників для подальшого відродження «русської», тобто української нації [70, с. 14].

На початку поеми О. Огоновський створив образ «зорі красної». Вона постає символом національного відродження, пробудження рідного народу:

Засвітай вже, красна зоре,

Ясним світлом над Дністром!

Щоб із ніччю счезло горе

І замовк по бурі гром! [22, с. 15].

Водночас автор змалював Русь-Україну за її найвеличніших часів та стан Галицько-Волинського князівства, що стало продовжувачем української державницької традиції давньокиївських часів. У праці цікавим є символіка образу України-Зозулі, яка плаче за втраченою Волею-Калиною. Під Волею-Калиною, очевидно, розуміється втрата своєї державності. Воля нації, воля

людини посідає центральне місце в творчій спадщині О. Огоновського як романтика [82].

Поєма «Руська піснь» – це перший поетичний твір О. Огоновського, підписаний прізвищем. Усі попередні він підписував псевдонімом «Омелян з Григорова», що певним чином свідчить про формування його світогляду на традиціях народної творчості. Галичанин розумів, що історичне минуле народу було фактором формування модерної національної самосвідомості, однією із складових національного руху [81, с. 140]. «... Поети-романтики ідеалізували минуле, зокрема його героїчні епізоди, а цим самим яскравими історичними прикладами активізували сучасників, їхню волю, розум та емоції за соціальну рівність і національні права» [94, с. 228], – стверджує науковець, педагог, журналіст, громадський діяч Мирослав Семчишин. Ці слова можна в цілому використати для оцінки всієї поетичної спадщини О. Огоновського, в першу чергу, проаналізованих трьох поєм: «Руська піснь», «Думка на розвалинах замчища Галицького» та «Хрест».

«Пролог» – останній відомий нам поетичний твір О. Огоновського, написаний ще в 1864 р. Він був привселюдно озвучений під час відкриття українського театру у Львові в залі Народного дому. Вперше поезія була виголошена артистом Лонгином Бучацьким 17 березня 1864 р. У «Пролозі» висвітлена картина запустіння на культурній ниві, в освіті [81, с. 141]. Автор висвітлює сподівання на щонайшвидше подолання цього занепаду, першим паростком національно-духовного розвитку, в його розумінні, був театр:

Гей, милий Боже! так був твердий сон,
Що навіть панахидний відгомон
Носився мовби вже над гробом славним,
Де доля із народом стародавнім
Заснути мала вже на віки! – На віки?! [81, с. 141].

Літературознавець у своїй праці показує давню історію русько-українського народу, здобутки князів у розвитку галицьких міст, висловлює оптимізм у справі національного розвитку.

І. Франко позитивно оцінив «Пролог» О. Огоновського, писав у примітках до своєї статті «Руський театр у Галичині» 1885 р.: ««Пролог», уложений доктором О. Огоновським, так і дише духом того відродження, тої молодечої, подекуди наївної свіжості, котра найпростішим найкраще трапити до серця» [81, с. 141].

Таким чином, О. Огоновський є автор таких поетичних праць – «Піснь радостна во честь ново избранного кардинала Его Еминенції курь Михаила Левицкого» (1856 р.), «Спаситель мира» (1856 р.), «Время и вѣра» (1856 р.), «При коминку взимі» (1858 р.), «Думка на розвалинах замчища Галицького» (1858 р.), «Хрест, оповідання із часів наїздів Татарських» (1860 р.), «Святий вечір» (1861 р.), «Руська піснь» (1862 р.), «Пролог» (1864 р.). У вірші «Піснь радостна во честь ново избранного кардинала Его Еминенції курь Михаила Левицкого» О. Огоновський показує надії частини тодішньої української інтелігенції на обраного кардиналом русина Михайла Левицького, а в поемі-спомин «спомин «Святий вечір», О. Огоновський висвітлив власну поїздку під час канікул додому на Різдвяні свята, передав зимову атмосферу, детально подає опис Святого вечора, зокрема сервірування столу, ієрархію під час вечері, колядування.

4.2. Прозові й драматичні твори

О. Огоновський, крім поетичних творів, був автором низки прозових праць. У 1866 р. він написав своє перше оповідання – «Святий вечір» з підзаголовком «Образок з новіших часів». Літературознавець змальовує життя повітової (містечкової) шляхти, до якої входили чиновники, урядовці та духовенство. Він показує ситуації, у яких було протиборство русинів-українців з представниками інших національностей, та з'ясовує, як це протистояння вплинуло на становище самого українського населення. Автор окреслює проблему взаємин німецької, польської та русько-української інтелігенції, але, на жаль, не розвиває її. Праця має елементи святкового або різдвяного оповідання, зображує Святвечір, коли за столом під час розмови

між представниками різних народів виникає суперечка, але лише прихід колядників зміг їх примирити [82]. У кінці розв'язка твору повністю моралізаторська. Вона виражає тезу, що дружити і любитися потрібно лише з тими людьми, які визнають українські народні звичаї та традиції, мають прихильне ставлення до національного відродження на народномовній основі.

Сме О. Огоновський одним з перших в українській прозі порушив актуальну проблему міжнаціональних стосунків, певною мірою показав притаманні для того часу конфліктні ситуації. Водночас на художню вагу оповідання негативно вплинули тенденційність у показі головної суперечки, певна ідеалізація русинів-українців [87, с. 35]. Незважаючи на вказані недоліки, твір добре показує тенденції, що переважали в західноукраїнському суспільстві та літературному розвитку галицьких русинів-українців, порушує проблему самоідентифікації української національної інтелігенції.

О. Огоновський частину своїх прозових праць опублікував у видавництві народовського товариства «Просвіта». Так, у 1876 р. вийшли у світ три «популярні книжечки» «Просвіти» авторства О. Огоновського. Перша з них – «Оповіданє о житю святих мучеників Бориса і Гліба», друга – «Житє Тараса Шевченка» з підзаголовком «Читанка для селян і міщан», третя – «Повістки для дітей» [74, с. 42]. Зокрема, в праці «Оповіданє о житю святих мучеників Бориса і Гліба» О. Огоновський будує сюжет на основі літописної легенди про смерть дітей князя Володимира Великого Бориса та Гліба [23, с. 19]. У наступному творі «Житє Тараса Шевченка» з підзаголовком «Читанка для селян і міщан» висвітлено біографію Т. Шевченка в простій і доступній формі. Вона була своєрідним прикладом для усвідомлення єдності двох «гілок» українського народу, тобто русинів-українців Західної України та «малоросів»-українців Надніпрянщини. «Шевченко був, отже, таким самим Русиним, яким є кождий з нас, – він наш брат і приятель правдивий, і тим-то і письма його тикаються не лише

Українців, але також нас, Галицьких Русинів», – підсумовував О. Огоновський [12, с. 9].

Автор висвітлив у своїй праці «Жите Тараса Шевченка» образ допитливого хлопця, який, незважаючи на важке матеріальне становище, використав власні здібності, талант на благо простолюду та українській нації в цілому. О. Огоновський показав в оповіданні постійне прагнення Т. Шевченка до знань, праця містить багато фактологічного матеріалу про його життя і творчість, цитування з художніх шедеврів. Велику цінність твору, на нашу думку, становить, насамперед, його національно-просвітницька спрямованість. «Його пісні – то ваші пісні, його слава – то ваша слава!.. Народ той, з-посеред котрого вийшов Тарас Шевченко, піднесеться конечно із свого пониження і докаже всьому світу, що тільки в своїй хаті – своя й правда, і сила, і воля! [12, с. 77], – завершує розповідь О. Огоновський. Названу працю можна віднести до перших художніх творів біографічного жанру в українській літературі.

Нарешті, третя книжка О. Огоновського – «Повістки для дітей» – об'єднує десять оповідань морально-просвітницького плану. Хотілося б звернути увагу на оповідання, що містить розповідь про вдовиного сина, який за допомогою шкільного інспектора отримав вищу освіту та працював цісарських урядовцем. Однак він «не цурається руської мови, говорить не тільки з нашими селянами, але й у себе вдома по-руськи ...» [24, с. 13]. Яскравим прикладом з життя українського села є друге оповідання – «Святий вечір». Це спогад самого автора про дитячі та підліткові роки, про навчання в Бережанській гімназії, про різдвяні канікули. Автор показує портрет маленького хлопчика, – вбогого, але життєрадісного. Одну з найбільших частин праці становить опис Святої вечері, в якому названі усі дванадцять страв, показано спілкування різних поколінь за столом та ляльковий театр [87, с. 36]. Твір закінчується молитвою-подякою за свою сім'ю, за рідний край. У цьому стилі, не вдаючись у деталі, показано життя дівчорі в деяких інших творах О. Огоновського. Усім десяти працям характерна так звана

«чорно-біла» полярність, а саме неминуча «кара Божа» для нечемних дітей, добра, щаслива доля для добрих, слухняних. Загалом О. Огоновський показав себе хорошим спеціалістом з дитячої психології.

Водночас в оповіданнях О. Огоновського «Пожар» та «Похорони школяра навесні» показано психологію забобонності. З одного боку, – це страх селян зупинити пожежу, яку викликала блискавка, в іншому – традиція просити допомоги під час хвороби не у лікаря, а йти до ворожки. О. Огоновський подає ідеалізовані образи греко-католицьких священників, що були справжніми провідниками у своїх селах [87, с. 36–37]. В оповіданні «Верховина» перед читачами постають мальовничі описи гір, звичаї і традиції, праця та буденне життя верховинців. Автор однозначно наголошує на їх приналежності до української нації. У праці, зокрема, зображено хлопчика Миханя, який полюбляє читати і прагне пізнати навколишній світ [82]. Оповідання «Парова машина» містить сюжет про мандрівку п'ятьох хлопчиків з метою побачити поїзд. Автор показав, як вони ведуть боротьбу за лідерство, їхні погляди та думки на різні події та речі [118, с. 11].

У свою чергу, твір О. Огоновського «Оповідання про життя святого великомученика і лікаря Пантелеймона» побудований як розмова священника з селянами. Український дослідник В. Микитюк вважає цей твір у творчому доробку галицького автора «найменш вдалим, проте найвідомішим завдяки критичному аналізу Франка» [87, с. 37]. І. Франко піддав критиці простацтво даного твору: «Побожний автор сього побожного оповідання, ... говорячи се народу, очевидно, хоче дати пізнати, що ласка Божа ліпша від лікарства, і хворому на пропасницю ліпше pomoже Євангеліє і свячена вода, ніж хінін (лікарський препарат. – Р. С.)» [51, с. 207]. Безперечно, О. Огоновський мав сучасні погляди на медицину, що допомагає в боротьбі з недугами, без якої неможливо зберегти здоров'я, особливо в старості, а не лише орієнтуватися на Божу підтримку (як кажуть у народі, «на Бога надійся, а сам розум май»). Його праця – це прагнення автора розширити свою аудиторію за допомогою релігійної тематики, продемонструвати, що

християнська мораль відкриває дорогу не лише до пізнання людини, Істини, але також до здоров'я тілесного.

Отже, О. Огоновський зробив внесок у розвиток нової української літератури не лише як автор поезій, а й близько двадцяти прозових творів. Першим його оповіданням було «Святий вечір» з підзаголовком «Образок з новіших часів» 1866 р., у якому висвітлено життя повітової (містечкової) шляхти та боротьбу русинів-українців за національну свободу, описано святкування Святого вечора. У 1876 р. товариство «Просвіта» надрукувало три «популярні книжки» О. Огоновського – «Оповіданє о житю святих мучеників Бориса і Гліба», «Жите Тараса Шевченка» з підзаголовком «Читанка для селян і міщан» і «Повістки для дітей».

Крім поезії і прози українською мовою, О. Огоновський зробив внесок у розвиток драматургії. Здібності молодого Омеляна до написання драматичних творів проявилися ще в часи навчання у Бережанській гімназії, коли він у 7 класі написав драматичну працю німецькою мовою, на жаль, її назва не відома [70, с. 13]. У 1861 р. галичанин написав свою першу драматичну працю – історичну драму в 5-ти актах «Федько Острозький». Цього ж 1861 року ця драма була поставлена на сцені українського театру у Львові в Народному Домі [60, с. 19]. У 1882 р. О. Огоновський переробив свій драматичний твір, надавши йому більш сценічного образу [60, с. 19]. Головним персонажем драми є герой з часів князя Свидригайла, який є прихильником Литви-Русі (Литви-України) і веде боротьбу проти шляхетської Польщі. Його противником виступає зрадник Русі і союзник Польщі Митко Зубревицький. Останній після ув'язнення зрадив Свидригайла і перейшов на бік Польщі. Згодом після смерті дочки він здійснив самогубство.

Князь Острозький, на короткий час відступивши від народної справи, будучи патріотом, загинув від рук Хмари, зрадника Русі-України, який був на стороні Польщі. Це головна сюжетна лінія твору. Окрім неї, автор висвітлив другорядну дію – любовну, що була мало пов'язана з головною темою.

Ольга, дочка Матка Зубревицького, під впливом батька змушена вийти заміж за Івана Спитка. Вона не кохає Івана, а Василя Красного, сина Федька Острозького. Ольга збожеволіла і втопилася [118, с. 14].

Насправді, як стверджують літературознавці, драма має деякі помилки, зокрема не простежується одноцільність твору, часто немає психологічних вмотивувань у діях персонажів, наприклад, у смерті Ольги. Композиційним недоліком історичної драми, зокрема в першому акті, було надто значне розширення ролі другорядних героїв, тоді як замало висвітлено постаті головних героїв князя Свидригайло, Зубревицького та Острозького [70, с. 15]. Попри свої негативні сторони, історична драма «Федько Острозький» має і позитивні. Наприклад, добре обдуманний характер князя Зубревицького, що знайшов відображення в головній суті праці. Зубревицький – це сила, яку має побороти Острозький. Гарним задумом автора, на думку сучасних літературознавців, є ведення в працю героя – Хмару, який є безстороннім свідком описуваних подій, виразником думок і почуттів простого народу.

В. Барвінський у газеті «Діло» 1882 р. (ч. 80) писав: «Драма «Федько Острожский» навіть в теперішнім своїм виді – яко драматичні образи – єсть вповні цінним здобутком для нашої драми, а особливо в історичні драми, так убогої сцени. Вже сама так жива і наглядна споминка часів історичної борби нашої тепер бездомної Руси за свою державну самостійність мусить глибоко тронуть кожного зритель Русина. А що в цілій драмі віє дух щирого і горячого патріотизму, що тенденція драми єсть патріотично дуже повчаюча, що виведенє на сцену історичних осіб з нашої минувшости підносить духа і почутє патріотизму у слухачів, то вже се одно творить важну і многоцішну сторону «Федька Острожского». Ледви чи найде ся де який Русин, щоб радо не поспішав оглянути на сцені ті світлі картини нашої славної минувшости» [69, с. 15]. Відомий народовський діяч В. Барвінський досить високо оцінив історичну драму О. Огоновського «Федько Острозький».

На прем'єру драми у Львові в 1885 р. всі білети були продані завчасно і навіть частині бажаючих їх не вистачило, що підтвердило значний інтерес

місцевої публіки до драматичної творчості О. Огоновського та літературно-театральних творів українською мовою в цілому. Праця «Федько Острозький» у 1882 р. на конкурсі «Руської бесіди» отримала премію, а галицький композитор М. Вербицький, співавтор українського національного гімну «Ще не вмерла Україна», створив до неї музику [69, с. 60].

Друга драма О. Огоновського була написана в 1881 р., надрукована у 1885 р. під назвою «Гальшка Острозька». Вона складається з 5 дій, в яких зображено події з життя родини Острозьких – найбільших тоді руських магнатів. Автор твору показав боротьбу між представниками польського і руського (українського) народів, хто має одружитися на дочці померлого князя Іллі Острозького Гальшкою. Запеклість суперечки пояснювалася тим, що крім її руки, переможець отримає великі площі родючої руської землі [82]. Твір заснований на неісторичній, видуманій підставі – коханні Гальшки Острозької до козацького гетьмана Дмитра Вишневецького. Водночас багато історичних фактів О. Огоновський взагалі не згадав, наприклад, як проживала Гальшка в Домініканському монастирі у м. Львові. Автор добре в історичному контексті відобразив змагання між польськими та українськими вельможами. Праця написана з дотриманням драматургічних вимог: персонажі вмотивовані, діалоги йдуть поступово без хаосу. Композиція гарно побудована і дозволяє тримати глядача в цікавості.

Щоб пізнати значення цієї праці, проаналізуємо образи трьох головних персонажів: мати Гальшки Острозької – Беата, стрий Гальшки Острозької – Василь-Костянтин Острозький та сама Гальшка. Першою особою є горда панянка, аристократка Беата. Вона хоче відати єдину дочку Іллі Острозького Гальшку за польського магната, щоб перейти на польську сторону і зайняти важливе місце в самій Польщі, прислужитися королю. Вона зневажає руську мову, звичаї, традиції, усе, що пов'язано з українством. Беата через різні підступні дії призвела до страти Дмитра Сингушка, а дочку відала заміж за Лукаша з Горки, через нещасний шлюб Гальшка померла. Смерть Гальшки – це кара для Беати, через самолюбство та нелюбов до дочки [70, с. 17].

Водночас Василь-Костянтин Острозький, стрийко Гальшки, прихильник всього руського, противник Беати. Він з політичних і релігійних прагнень одружив Гальшку з Дмитром Сангушком, який щиро любив та шанував її. Гальшка – достатньо пасивний персонаж, жертва планів своєї матері. У драмі вона щира, добра дівчина та патріотка всього руського. Вона любить Дмитра Вишневецького, і готова з ним піти будь-куди, хоч на край світу. У другій дії показано її добре, любляче серце, коли вона могла позбутися свого чоловіка Дмитра Сангушка, якого вона не кохала. Гальшка втекла з ним до Чехії і захищала від нападників. Після смерті Дмитра за наказом матері Гальшка вийшла заміж на нелюба Лукаша з Горки і, нещаслива, згодом померла [70, с. 17]. Інші персонажі праці дають можливість більш рельєфно визначити характери головних героїв, сформувати загальну картину описуваних подій. Драма має декілька сцен, які написані по-мистецьки.

Вперше у світ драма «Гальшка Острозька» вийшла в світ у 1881 р. на сцені українського театру у Львові та справила чудове враження на глядачів. Народовський діяч А. Вахнянин у газеті «Діло» за 1885 р. (ч. 133) після перегляду драми писав: «... Трудно би прийшло і найбільше строгому критикови винайти які-то уємні (тобто від'ємні. – Р. С.) сторони в сій драмі» [70, с. 18]. У свою чергу, І. Франко зауважив: «Гальшка Острозька стоїть значно вище від «Федька Острозького» [53, с. 361].

Таким чином, протягом свого життя О. Огоновський написав лише дві драматичні праці – «Федько Острозький» та «Гальшка Острозька». Перша – історична драма, що складається з 5-ти актів, була написана і поставлена на львівській сцені в 1861 р. У 1882 р. композитор М. Вербицький написав до неї музику. Головний сюжет драми – боротьба князя Федька Острозького, прихильника князя Свидригайла та виразника інтересів Литви-України, з князем Митком Зубревицьким, прихильником Польщі. Другорядною лінією твору виступає любовний сюжет, головними персонажами якого виступають Ольга Зубревицька, Іван Спитка та Василь Красний. Другу драму «Гальшка

Острозька» О. Огоновський написав 1881 р., а вперше представив львівській публіці в 1887 р. Вона складається з 5-ти дій, в яких висвітлено життя родини Острозьких. Основою твору виступає видумане автором кохання Гальшки до Дмитра Вишневецького. Драма написана досить досконало, що знайшло відображення в плавності діалогів та постійному триманні уваги глядача.

РОЗДІЛ 5. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ НА ПРИКЛАДІ О. ОГОНОВСЬКОГО ІСТОРИЧНОЇ ПЕРСОНАЛІСТИКИ В ШКОЛІ

Проблема вивчення персоналії є актуальною під час вивчення історії в школі. Без розуміння підростаючим поколінням ролі та місця особи в історії неможливе всебічне, повне вивчення минулого. Дослідження з персоналістики допомагає учням краще засвоювати навчальний матеріал, розуміти вплив особистості на певні події та увесь історичний процес. Вивчення персоналії не лише допомагає пізнанню історії, але також сприяє формуванню особистості школяра. Висвітлення життя й діяльності історичного діяча обов'язково має демонструватися на тлі епохи, в який він жив, дати зрозуміти учням, що кожна особистість є представником свого часу. Ознайомлення з історичними постатями зблизька дає школярам розуміння їх помилок, здобутків, праці над завоюванням свого імені, здобутків для цілого суспільства і прагнення досягати самому поставлених цілей. Історична персоналістика в школі може вивчатися як безпосередньо на уроках, так і в позашкільній та позаурочній діяльності, в т. ч. на факультативах.

Вивчати історичну постать завжди потрібно на тлі епохи, того часу, в якому вона жила, а не з точки погляду сьогодення. Водночас необхідно зазначити особливості ідейного світогляду, основні риси характеру цієї особистості, вплив на неї родинного виховання, суспільного оточення, шкільної та університетської (якщо були) освіти, сімейні та робочі відносини з різними людьми. Як наслідок, слід підвести підростаюче покоління до розуміння того, що кожна особистість є представником свого часу, духу тої чи іншої епохи, а кожну людину варто оцінювати під кутом зору її внеску в різні сфери суспільного життя – культури, політики, економіки і т. п., духовного розвитку рідного народу, а не того, де вона могла помилятися, робити якісь нелогічні кроки в сучасному розумінні. Повною мірою це

міркування можна віднести до висвітлення постаті О. Огоновського та її оцінки в педагогічній роботі в різних формах і напрямках.

Для кращого вивчення досліджуваної проблематики активно допомагають факультативні заняття. Факультатив (з лат. *Facultatis* – необов’язковий) – навчальний курс необов’язковий для відвідування. Факультативні заняття введено у шкільну практику як одна із форм диференційованого навчання. Для них створено варіанти програм, навчальні посібники. Школярі беруть участь у факультативах добровільно, за власними бажаннями, зацікавленнями [103].

Види факультативних занять за освітнім завданням [77]:

- з вивченням додаткової дисципліни і одержанням відповідної спеціальності;
- з поглибленим вивченням навчальних предметів;
- з вивченням додаткових дисциплін;
- між предметні факультативи.

Залежно від дидактичної мети факультативи діляться на [91]:

- а) теоретичні;
- б) практичні;
- в) комбіновані.

Теоретичні факультативи здійснюються в таких формах: лекції, семінарські заняття, науково-теоретичні конференції. Практичні – проводяться у формі практичних занять із формування пошукових, дослідницьких навичок і умінь, потрібних для розв’язання поставлених завдань, обговорення способів вирішення і результатів, підведення підсумків. У свою чергу, комбіновані факультативні заняття здійснюються у формі науково-практичних конференцій, семінарсько-практичних, комбінованих, лекційно-практичних, практичних уроків [91].

Однією з тем факультативного заняття може бути висвітлення життя і діяльності видатного галицького діяча другої половини ХІХ ст. О. Огоновського. Заняття на тему «Портрет Омеляна Огоновського на тлі

епохи» за типом заняття пропонується як комбіноване (лекційно-практичне). Під час заняття вчитель висвітлює життєвий шлях О. Огоновського, дитячі та юнацькі роки, навчання в Бережанській гімназії та Львівській духовній семінарії, сімейне виховання хлопця, а учні по групах будуть представляти свої проекти про різні сфери його діяльності: перша група – наукову спадщину, друга – педагогічну діяльність, третя – літературну творчість, четверта – громадську діяльність.

При вивченні особистості О. Огоновський вчитель говорить про вплив епохи, оточення на формування світогляду та життєвого шляху молодого галичанина. Наприклад, сімейне виховання у родині греко-католицького священника Михайла Огоновського вплинуло на те, що Омелян та інші одинадцять дітей виховування з дотриманням релігійних канонів ГКЦ, часто відвідували церковні богослужіння, знали та співали релігійні пісні, також діти перебували в україномовному середовищі, де з дитинства батьки Михайло та Катерина, дідусь Роман та нанька Маринка співали колискові пісні українською мовою, навчали нею писати, читати та говорити. При висвітленні духу епохи учитель зазначає, що в цей час активно велася боротьба між народовцями та москвофілами за поширення своїх ідей серед людей. О. Огоновський як діяч народовського напрямку активно займався різними напрямками діяльності та протистояв закидам москвофілів.

Існують різні визначення методів навчання: 1) метод – це спосіб взаємодії вчителя та учнів, за підтримки якого досягається оволодіння знаннями, вміннями та навичками, формується світогляд учнів та розвиваються їх пізнавальні можливості (загальне визначення) [105, с. 98]; 2) метод – логічний спосіб, через який учні свідомо засвоюють знання та опановують уміння та навички (визначення методиста М. Данилова) [105, с. 98]; 3) метод від (греч. *meethodos* – шлях до чого-небудь) означає спосіб діяльності, спрямованої на досягнення визначеної мети [99].

Існує велика кількість класифікацій методів навчання. Серед них такі [79]:

- загальні (можуть застосовуватися в процесі навчання різних навчальних предметів);
- спеціальні (використовуються для вивчення певних навчальних дисциплін).

За джерелом передачі та сприймання навчальної інформації в руслі класифікації С. Петровського та Є. Голанта методи навчання поділяються на [80]:

- словесні;
- наочні;
- практичні методи.

За характером пізнавальної діяльності учнів (класифікація І. Лернера, М. Скаткіна) [79]:

- пояснювально-ілюстративний;
- дослідницький;
- репродуктивний;
- проблемне викладання;
- частково-пошуковий;

Залежно від особливостей викладання та учіння, в яких поєднуються методи викладання (діяльність викладача) з відповідними методами учіння (діяльність учнів) [67]:

– інформаційно-повідомляючий метод викладання та виконавчий метод учіння. Полягає в тому, що вивчення нового матеріалу відбувається без достатнього пояснення, узагальнення, школярі заучують його без належного аналізу і осмислення;

– пояснювальний метод викладання та репродуктивний метод учіння. Вчитель не лише висвітлює конкретні факти, але допомагає їх осмислити та зрозуміти, учні засвоюють матеріал на рівні розуміння та запам'ятовування;

– інструктивно-практичний метод викладання та продуктивно-практичний метод учіння. Вчитель використовує різні способи виконання

практичних дії, школярі через виконання вправ покращують власні вміння та навички;

– пояснювально-спонукальний метод викладання та частково-пошуковий метод учіння. Вчитель одну частину матеріалу подає в готовому вигляді, другу частину – за допомогою проблемних завдань; учні засвоюють навчальний матеріал за допомогою двох способів: 1) репродуктивного методу, 2) творчого, дослідницького методу;

– спонукальний метод навчання та пошуковий метод учіння. Вчитель ставить перед школярами проблемні питання та завдання, організовуючи їх самостійну діяльність; учні самостійно здобувають та отримують нові знання в загальному без допомоги вчителя.

За організаційним характером навчання виділяються [78]:

- методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- бінарні (подвійні) методи навчання;
- методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
- методи контролю і самоконтролю у навчанні;

Наочні методи, своєю чергою, поділяються на [79]:

- метод ілюстрування;
- метод демонстрування;
- метод самостійного спостереження;

Метод ілюстрування – забезпечення ілюстраціями статичної (нерухомої) наочності, плакатів, малюнків, картин, карт, схем тощо

Метод демонстрування – демонстрування рухомих засобів наочності, приладів, технічних установок та ін.

Самостійне спостереження – безпосереднє споглядання і сприймання явищ дійсності.

До виключно історичних методів навчання належать класифікації належить класифікацію методів з урахуванням особливостей формування історичних знань (В. Карцев) [104, с. 106]:

- методи, що встановлюють зв'язок між минулим і сучасністю;
- методи створення історичних уявлень та оціночних понять;
- методи формування загальних, абстрактних історичних понять;
- методи розкриття діалектики історичного розвитку;

Важливе місце серед методів навчання займають інтерактивні методи. Під час використання інтерактивних методів навчання здійснюється через взаємодію того, хто навчає і того хто навчається. Це своєрідне навчання у співпраці між учнем та вчителем.

Головний принцип інтеракції: систематична взаємодія учнів між собою, їх співпраця, спілкування, допомога, співробітництво. Вчитель лише організатор та координатор цієї взаємодії [104, с. 111].

Інтерактивні методи надають великий простір для самореалізації учня в навчанні та дуже добре відповідають особистісно-орієнтованому підходу. Інтерактивні методи направлені на реалізацію пізнавальних інтересів та потреб особи, тому значна увага надається організації процесу ефективної комунікації, в котрій учасники процесу взаємодії рухливі, відкриті та активні. Організувати процес цієї взаємодії допомагають певні методи навчання.

Такими методами є [104, с. 110]:

- груповий (взаємодія між учасниками процесу навчання здійснюється через роботу в малих групах);
- колективний (багатовекторна взаємодія – полілог, у якому беруть участь усі учні класу);
- колективно-груповий (під час цього методу робота в малих групах поєднується з роботою усього класу);

Під час факультативного заняття на тему: «Портрет Омеляна Огоновського на тлі епохи» можуть бути використані такі методи навчання: дослідницький, пояснювально-спонукальний метод викладання та частково-пошуковий метод учіння, серед наочних методів будуть застосовані – метод ілюстрування, метод демонстрування, метод самостійного спостереження. Прикладом використання методу ілюстрування, демонстрування є показ

різних зображень – зовнішнього вигляду О. Огоновського у молоді роки та у старшому віці, сім'ї О. Огоновського, засновників культурно-освітнього товариства «Просвіта», ровесників О. Огоновського, під впливом яких він працював, сучасного села (с. Григорів Івано-Франківського району Івано-Франківської області), де народився О. Огоновський та фотоматеріалу з місць його навчання (Бережанська гімназія, Львівський університет) та меморіальна дошка в його пам'ять у рідному селі. Метод самостійного спостереження виявлятиметься під час підготовки школярів за темами завдань при аналізі трансформації поглядів та діяльності видатного галичанина.

Складовою частиною кожного методу навчання виступають прийоми та засоби. Існує велика кількість визначень прийомів навчання, серед них прийом навчання – це спосіб взаємодії учителя та учнів, який може бути виражений у переліку (алгоритмі) дій учителя, направлений на організацію пізнавальної діяльності учнів за допомогою прийомів навчальної роботи, адекватних специфіці матеріалу, що вивчається [104, с. 111], за іншим визначенням прийом навчання – це сукупність конкретних навчальних ситуацій, що сприяють досягненню проміжної (допоміжної) мети конкретного методу [79].

Коли використовують термін «прийоми навчання», тоді говорять, у першу чергу, про поєднання прийомів викладання (діяльність вчителя) та прийомів учіння (діяльність учня): разом вони складають прийоми навчання – одну з найголовніших частин організації навчального процесу [104, с. 111].

Внутрішньою розумовою (інтеріоризованою) стороною прийомів учіння виступають різні пізнавальні процеси: пам'ять, мислення, уява та інші. Зовнішньою (екстеріоризованою) стороною прийомів виступають матеріалізовані (виражені усною, письмовою відповіддю та ін.) дії школярів, які визначають конкретні розумові дії [104, с. 111].

Прийоми навчальної роботи умовно поділяють на дві групи [104, с. 111]:

1) прийоми формування уявлень (емпіричний рівень пізнання) – образів зовнішнього боку історичного факту у свідомості школяра;

2) прийоми засвоєння теорії (теоретичний рівень пізнання): історичних понять, зв'язків;

Чим більший арсенал прийомів у структурі методу, тим він повніший і ефективніший. Прийоми можуть бути різні: малюнки на дошці, побудова схеми, аплікації, читання вірша, пояснення, опис, інформаційне повідомлення, аналітичний опис та ін. Якість застосування методів навчання в теперішній українській школі значною мірою визначається присутністю матеріально-технічних засобів.

Засоби навчання – це допоміжні матеріально-технічні засоби з їх специфічними дидактичними функціями [79]. Технічні засоби навчання – це обладнання та апаратура, що використовується в навчальному процесі з метою покращення його ефективності [79].

Технічні засоби навчання класифікують:

- за особливостями використовуваного матеріалу (словесний, образотворчий, схематичний показ);
- за видом сприйняття (зорові, слухові, наочно-слухові, аудіо, візуальні та аудіовізуальні);
- за способом передачі матеріалу (за допомогою технічної апаратури чи без неї – традиційним способом; в статиці чи динаміці);

Екранні засоби, до яких входять: транспаранти, діапозитиви, діафільми.

Друковані засоби, в т. ч. таблиці, картки для складання таблиць, картини, роздавальний матеріал.

Засоби слухової наочності: компакт-диски і аудіокасети є головними засобами слухової наочності.

Наочно-слухові (аудіовізуальні) засоби навчання. До них належать діафільми із звуковим супроводом, кінофільми та кінофрагменти.

Комп'ютерні та інформаційні технології в навчальному процесі, сюди входять ігрові комп'ютерні форми навчання, контролюючі програми перевірки домашнього завдання та інше.

Особливе місце серед засобів навчання займає підручник.

Кожний засіб навчання по-різному використовується під час заняття. Наприклад, карти та навчальні картини з метою формування уявлення та знання учнями візуального розташування регіонів, історичних пам'яток; навчальні пам'ятки з метою створення характеристики історичних постатей та з'ясування причинно-наслідкових зв'язків; описи в документальній, науковій та інших літературах з ціллю показу образів різних за змістом та структурою історичних фактів [104, с. 113].

Під час факультативного заняття на тему «Портрет Омеляна Огоновського на тлі епохи» будуть використанні такі прийоми навчання, як пояснення, демонстрація презентації. Прийом пояснення використовуватиметься при висвітленні життєвого шляху О. Огоновського. Зокрема, може бути застосована значна частина засобів навчання, в т. ч. комп'ютер, проектор, мультимедійна дошка, карти, роздатковий матеріал, книги. Прикладом використання роздаткового матеріалу є уривки з промов О. Огоновського як голови товариства «Просвіта» на щорічних зборах, уривки з його наукових і літературних праць. Під час захисту своїх проєктів кожна група учнів буде демонструвати свої результати на мультимедійній дощі за допомогою комп'ютера та проектора, у випадку належного технічного забезпечення школи.

Окрім вивчення життя та різних сфер діяльності О. Огоновського, на факультативних заняттях можна вивчати постать галичанина на уроках історії, виховних годинах класного керівника чи позакласних виховних заходах.

Водночас матеріали про життєвий шлях, формування світогляду, наукову, громадську, поетичну і педагогічну діяльність О. Огоновського можна застосовувати на уроках історії України при вивченні теми в 9 класі:

«Суспільно-політичний рух в 1870–1890-х рр. на західноукраїнських землях. Створення перших політичних партій». Зокрема, вивчаючи цю тему, вчитель розкриває діяльність народовських громадських, наукових організацій, наприклад, культурно-освітнього товариства «Просвіта», Наукового товариства ім. Т. Шевченка та ін. У цьому контексті потрібно відзначити значний внесок в їх діяльність О. Огоновського і показати приклади для підтвердження своїх слів. Так, протягом 1877–1894 рр. О. Огоновський, будучи головою товариства «Просвіти», вміло застосував свої організаторські та управлінські здібності, що проявилися у зростанні кількості учасників товариства та розростанні мережі своєї діяльності.

У 8–11 класах з історії України можна виділити один урок для вивчення особистості О. Огоновського, скориставшись резервним заняттям, що передбачено календарним планом. Наприклад, одним з методів, які можуть бути використані на такому уроці, є метод роботи з текстами – уривками з праць О. Огоновського. За допомогою сучасних інформаційних технологій є змога працювати з частинами найвизначної праці видатного філолога «Історія літератури руської», а також публікацією «Житє Тараса Шевченка», «Жизнь і літературна діяльність Маркіяна Шашкевича», статтею «І живим, і мертвим, і ненародженим землякам...», дослідженням «Слово о полку Ігореві. Поетичний пам'ятник руської письменности XII віку. Текст з перекладом і з поясненнями» та ін. Вчитель самостійно ділить клас на декілька груп і кожній з них дає для аналізу уривок із зазначених вище праць О. Огоновського. Це дає змогу учням безпосередньо доторкнутися до історії, ознайомитися з тодішньою українською мовою та зрозуміти основний зміст та ідейні погляди науковця.

Постать видатного галичанина можна також продуктивно вивчати на уроках, спеціально присвячених рідному краю, особливо в Галичині, де О. Огоновський майже все своє життя жив і працював. Крім того, постать О. Огоновського є цікавою для висвітлення на виховних годинах класного керівника, позакласному виховному заході. Так, темою виховної години

може бути «Вплив дитячих та юнацьких років на формування світогляду О. Огоновського», що є цікавим з огляду на особливості утвердження національної самосвідомості і патріотизму в досліджуваний період та в сучасних умовах, враховуючи порівняльно-історичний метод.

Таким чином, історична персоналістика є актуальною під час вивчення історії в школі, бо приклад видатних українських діячів мотивує молоде покоління розвиватися, вдосконалюватися, наполегливо працювати для досягнення власних цілей. З успіхом може вивчатися постать О. Огоновського на факультативних заняттях, зокрема на тему: «Портрет Омеляна Огоновського на тлі епохи». За типом заняття буде комбіноване (лекційно-практичне), на ньому будуть застосовані: 1) методи навчання: дослідницький, пояснювально-спонукальний метод викладання, наочний та частково-пошуковий метод учіння; 2) прийоми навчання: пояснення, демонстрація презентації; 3) засоби навчання: комп'ютер, проектор, мультимедійна дошка, карти, роздатковий фотоматеріал, книги. Іншими темами факультативного заняття можуть бути: «Громадська діяльність О. Огоновського», «Життєвий шлях О. Огоновського», «О. Огоновський як педагог», «Літературна спадщина О. Огоновського» та ін.

Водночас життєвий і творчий шлях О. Огоновського можна з успіхом вивчати на уроках історії України в 9 класі, наприклад, за темою «Суспільно-політичний рух в 1870–1890-х рр. на західноукраїнських землях. Створення перших політичних партій», виховних годинах класного керівника та позакласних виховних заходах. Так, темами виховної години можуть бути наступні: «Вплив дитячих та юнацьких років на формування світогляду О. Огоновського», «Внесок О. Огоновського у розвиток української науки та культури», «Громадська діяльність О. Огоновського як приклад національної самоідентифікації українця» та ін.

ВИСНОВКИ

О. Огоновський народився 8 серпня 1833 р. у селі Григорів Рогатинського повіту (тепер – Івано-Франківський район Івано-Франківської області). З дитячих років значний вплив на формування світогляду хлопця мали члени його сім'ї – батько Михайло, мати Катерина, дідусь Роман та нянька Маринка. Мілюня, так називали О. Огоновського в дитинстві, виховувався в дусі дотримання українських звичаїв та традиції. Рідні співали хлопчикові народні пісні, вчили говорити, писати та читати руською мовою, багато часу приділяли релігійному вихованню О. Огоновського за канонами ГКЦ. На фізичний та духовний розвиток юнака впливала живописна місцевість рідного села Григорів та його навколишні землі.

Під час навчання в Бережанській гімназії О. Огоновський подружився з І. Шараневичем, згодом відомим українським істориком, професором Львівського університету, з яким якийсь час спільно проживав у будинку вірменина Шимоновича. У старших класах гімназії Омелян навчав молодших школярів, за що отримував кошти та практичний досвід. Отримані знання пригодилися йому в майбутній викладацькій діяльності – на посадах вчителя Академічної гімназії та викладача Львівського університету. В юнацькі роки О. Огоновський спілкувався і дружив з П. Дячаном, згодом – професором Варшавського університету, з М. Осадцею, в майбутньому – педагогом, мовознавцем, та ін. Він мав добрі відносини зі своїми однолітками, які стали гімназійними професорами І. Громницьким і доктором К. Лучаковським.

Закінчивши духовну семінарію у Львові в 1857 р., О. Огоновський не став душпастирем через слабке здоров'я чи бажання займатися науково-педагогічною діяльністю, точна причина нам не відома, а продовжив навчання на філологічному факультеті Львівського університету. У 1867 р. він очолив кафедру української мови і літератури та став другим її завідувачем після Я. Головацького. Ідейні погляди науковця були спрямовані на вивчення української мови і літератури та утвердження її незалежності від інших слов'янських мов, у першу чергу, від російської і польської. У грудні

1870 р. О. Огоновський став професором Львівського університету та перебував на цій посаді до кінця свого життя. У дорослому житті О. Огоновський дійсно реалізував свої ідейні погляди як один з провідників народовської течії, що, основним чином, сформувалися в дитячі та юнацькі роки.

О. Огоновський зробив значний внесок у культурно-освітнє і політичне життя Галичини. Він був одним із засновників та активних учасників народовських товариств: культурно-освітнього товариства «Просвіта» (з 1868 р.), Руського педагогічного товариства (з 1881 р.), а також керував філологічною секцією в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка (з 1893 р.). О. Огоновський активно і сумлінно здійснював свою діяльність у справі розвитку народної просвіти, сприяючи розвитку української мови і культури, а заодно національної самосвідомості русинів-українців. Протягом 17-ти років (1877–1894 рр.) О. Огоновський очолював культурно-освітнє товариство «Просвіта». Засадою діяльності видатного галичанина був вислів: «Програма цілого народного сторонництва – то моя програма».

Галичанин уміло керував народовським товариством «Просвіта», показуючи свої управлінські здібності, та писав для видавництва популярні книжки. Під керівництвом О. Огоновського в 1877–1894 рр. було створено сім нових філій товариства «Просвіта» в різних містах Галичини: Рогатині, Стрию, Золочеві, Самборі, Бродах, Перемишлі і Кам'янці Струмиловій. У 1890 р. в Коломиї його обрали почесним членом «Просвіти», що було визнанням з боку української громадськості заслуг діяча на просвітницькій ниві для національного відродження. О. Огоновський взяв участь у поїздки представників галицької делегації до Відня 1884 р. з питання захоплення єзуїтами василіанського монастиря у м. Львові, що засвідчило його готовність боротися проти католизації та ополячення рідного народу. Однак результати поїздки були невдалі. О. Огоновський брав безпосередню участь у спробі польсько-українського порозуміння, т. зв. «новій ері» на початку 1890-х рр. Він спочатку позитивно ставився до угодовської політики, але

пізніше відійшов від неї, незадоволений дрібними, в його розумінні, поступками з боку польської адміністрації краю. Підвалинами громадської діяльності О. Огоновського була мовно-культурна самостійність українського народу. Він докладав багато зусиль з метою розвинути український національний рух у Галичині.

О. Огоновський писав свої праці п'ятьма мовами – «руською» (українською), «грецькою», польською, німецькою та латинською. У сфері мовознавства львівський професор написав близько 20-ти праць, найголовніші з них: «Ueber die Praepositionen in der altslovenischen und ruthenischen Sprache» («Про прийменники в старословенській та русинській мовах») (1871 р.), «Грамматика руского языка для шкіл середніх» (1889 р.), «O przyimkach w językach staroslowianskim, ruskim i polskim» («Про прийменники в старослов'янській, русинській та польській мовах») (1877 р.), «Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache» («Студії в галузі руської мови») (1880 р.) та ін. Так, у праці «Грамматика руского языка для шкіл середніх» (1889 р.) виданій у Львові, О. Огоновський показав характерні риси незалежного розвитку «руської», тобто української мови, на відміну від сусідніх мов.

Важка праця О. Огоновського на ниві української філології потребує більш значної уваги з боку сучасних науковців і громадянського суспільства в незалежній Україні. Серед головних здобутків видатного професора було обґрунтування незалежності і самостійності «руської», тобто української мови серед слов'янських мов. О. Огоновський був автором низки праць з літературознавства та однієї – з етнографії. Зокрема, дослідник написав літературно-критичну статтю «Жизнь і літературна діяльність Маркіяна Шашкевича» (1871 р.) про лідера «Руської трійці», працю «Маркіян Шашкевич. Про його життя і письма» (1886 р.), у якій висвітлено складний життєвий шлях М. Шашкевича та акцентовано увагу на його заслугах у справі національного відродження, однією з яких було повернення «руської» народнорозмовної мови до життя в різних сферах літератури і публічного простору. Водночас О. Огоновський як шевченкознавець написав критично-

естетичний погляд на поезію Т.Шевченка «До Основ'яненка» (1872 р.), «Посланіє» (1873 р.), «Тополя» (1873 р.), «І живим, і мертвим, і ненародженим землякам ...» (1873 р.), «Неофіти» (1873 р.) і «Гайдамаки» (1879 р.).

Як дослідник історії української літератури галичанин був автором літературно-історичних досліджень з давньоруської історії «Слово о полку Ігоревім. Поетичний пам'ятник руської письменности XII віку. Текст з перекладом і з поясненнями» (1876 р.), «Правда Руськая». Збірник найдавніших прав руських з XI віку. Погляд дослідника літературно-історичний» (1875 р.). Водночас здобутком О. Огоновського було написання підручників та хрестоматій з «руської», тобто української літератури та її історії: «Хрестоматия староруска: для высших клас гимназиал: текст з поясненнями, додатком граматичным и словарем», «Історія літератури руської» та ін. Найбільш вагомий внесок, зроблений О. Огоновським у розвиток українського літературознавства, полягав у написанні шеститомної, на жаль, незакінченої через передчасну смерть автора «Історії літератури руської» (1886–1894 рр.). Основною засадою дослідження О. Огоновський визначає той факт, що новочасна українська література є витвором окремого та самостійного руського народу, що постійно вдосконалювався в мовно-культурному та історичному аспектах від початків свого існування.

Єдина етнографічна праця галичанина – «Kleinrussen. Ethnographische, geschichtliche und literar-historische Studie» («Малороси. Етнографічне, історичне та літературно-історичне дослідження») була написана німецькою мовою. Пізніше це дослідження переклав на українську мову Осип Барвінський під назвою «Русини під виглядом етнографічним, історичним, літературно-історичним». У праці О. Огоновський доводить, що етнографічно, в історичному аспекті й за мовою русини-українці є окремим народом від росіян («великоросів»), а український («руський», «малоруський») та російський («великоруський») народи є відмінними один від одного ще з XI ст., з давньоруського періоду.

О. Огоновський у царині шкільної науки викладав у першій Академічній гімназії м. Львова – українську мову, а в місцевій німецькій гімназії – Закон Божий. У 1865 р. галичанин здобув університетський ступінь доктора філософії та почав працювати на кафедрі української мови та літератури, яку в той час очолював Я. Головацький, відвертий прихильник москвофільських ідей. У 1867 р. О. Огоновський став новим керівником кафедри української мови і літератури у Львівському університеті після виїзду першого завідувача на постійне місце проживання до Росії. На цій посаді він працював до самої смерті, самостійно систематизував джерельну інформацію та створив програми навчальних дисциплін, які з успіхом викладав студентам упродовж майже чверті століття.

О. Огоновський викладав українською мовою, користувався на аудиторних заняттях власними конспектами, але також при потребі говорив з пам'яті та використовував додаткові матеріали. На початку нового заняття, як правило, коротко пригадував попередній матеріал, щоб до нього прив'язати нову тему. У процесі викладання був серйозний і відповідальний, вимогливий, але водночас справедливий. Під час пояснення навчального матеріалу О. Огоновський подавав багато фактологічного матеріалу, умів вирішувати спірні питання між студентами. При складанні екзамену вимагав від студентів глибоких знань та використання джерельної інформації. Заснувавши в 1881 р. семінар з української філології в університеті, О. Огоновський тривалий час допомагав студентам обирати теми наукових праць, надавав матеріали та поради під час їх написання тощо. Найвідомішими учнями, колишніми студентами О. Огоновського в різний час були – І. Франко, І. Кокорудз, О. Макарушко, М. Павлик, В. Гнатюк, К. Студинський, Ф. Колесса та ін.

Перші надруковані поетичні праці О. Огоновського вийшли в газеті «Зоря Галицька» в 1856 р.: «Піснь радостна во честь ново избранного кардинала Его Еминенції курь Михаила Левицкого», «Спаситель мира», «Время и вѣра». Вони були написані макаронічним «язичієм» у молоді роки

Омеяна, як своєрідна «проба пера», на релігійну тематику. Так, у першому вірші автор показує надії частини тодішньої української інтелігенції на обраного кардиналом русина Михайла Левицького. У поезії «Спаситель мира» (1856 р.) О. Огоновський розповідає про Воскресіння Ісуса Христа. Вірш «При коминку взимі» (1858 р.) був присвячений висвітленню життя сільських людей, а у творі «Думка на розвалинах замчища Галицького» (1858 р.) автор показує образ «Могили» (залишків Галицько-Волинської держави), через який минуле, по суті, накладається на сучасне і показує політичний та культурний занепад галицьких русинів на середину XIX ст.

У 1860 р. вийшла у світ історична поема О. Огоновського «Хрест, оповідання із часів наїздів Татарських». У творі розповідається про боярина Всеслава, який вирвався з татарського полону, щоб попередити про напад татар на рідний Галич. Боярин не встиг прибути до міста швидше за військо татар.. Хрест виступає символом наступності поколінь та багатовікової боротьби русько-українського народу за державність. У 1861 р. О. Огоновський написав поему-спомин «Святий вечір», у якій висвітлив свою вакаційну поїздку додому під час Різдвяних свят, а в 1862 р. – поему «Руська піснь», що змальовує славне історичне минуле Русі-України та Галицько-Волинського князівства. Автор подав, в загальних рисах, свою програму національно-визвольної боротьби, в основі якої – тяжка праця для Вітчизни, за вільний національно-культурний розвиток рідного народу. Поема «Руська піснь» – це перший поетичний твір О. Огоновського, підписаний прізвищем, а не псевдонімом. Останній нам відомий поетичний твір О. Огоновського – «Пролог» (1864 р.), у якому, як антитеза до тогочасного культурного занепаду галицьких українців, висвітлювалися надії на швидше національне відродження. Очевидно, поетичні твори О. Огоновський писав на початку своєї літературної творчості, в молоді роки.

Водночас О. Огоновський зробив внесок у розвиток нової української літератури як автор близько двадцяти прозових творів. Оповідання «Святий вечір» з підзаголовком «Образок з новіших часів» О. Огоновський написав у

1866 р., в якому висвітлено життя повітової (містечкової) шляхти та боротьбу русинів-українців за національну свободу, описано святкування Святого вечора. У 1876 р. товариство «Просвіта» надрукувало три «популярні книжки» О. Огоновського – «Оповіданє о житю святих мучеників Бориса і Гліба», «Житє Тараса Шевченка» з підзаголовком «Читанка для селян і міщан» і «Повістки для дітей». Книжка О. Огоновського «Повістки для дітей» об'єднує десять оповідань морально-просвітницького плану. Серед цих оповідань – «Святий вечір», «Пожар», «Похорони школяра навесні», «Верховина», «Парова машина». Оповідання «Святий вечір» – це спогад самого О. Огоновського про власні дитячі та підліткові роки, про навчання в Бережанській гімназії та різдвяні канікули.

О. Огоновський був автором двох драматичних праць – «Федько Острозький» та «Гальшка Острозька». «Федько Острозький» – історична драма, що складається з 5-ти актів, була написана і поставлена на львівській сцені в 1861 р. У 1882 р. композитор М. Вербицький написав до неї музику. Головний сюжет драми – боротьба князя Федька Острозького, прихильника князя Свидригайла та виразника інтересів Литви-України, з князем Митком Зубревицьким, прихильником Польщі. Другорядною лінією твору виступає любовний сюжет, головними персонажами якого виступають Ольга Зубревицька, Іван Спитка та Василь Красний. На прем'єру драми у Львові в 1885 р. усі білети були продані завчасно та навіть частині бажаючих їх не вистачило, що підтвердило значний інтерес місцевої публіки до драматичної творчості О. Огоновського та літературно-театральних творів українською мовою в цілому. Праця «Федько Острозький» у 1882 р. на конкурсі «Руської бесіди» отримала премію. Народовський діяч, письменник, історик В. Барвінський досить високо оцінив історичну драму О. Огоновського «Федько Острозький». На жаль, драма «Федько Острозький» досі не надрукована і не доступна широкому загалу в незалежній Україні.

Другу драму «Гальшка Острозька» О. Огоновський написав 1881 р., а надрукована 1885 р., а вперше представив львівській публіці в 1887 р. Вона

складається з 5-ти дій, в яких висвітлено життя родини Острозьких. Основою твору виступає видумане автором кохання Гальшки до Дмитра Вишневецького. Драма написана досить досконало, що знайшло відображення в плавності діалогів та постійному триманні уваги глядача. І. Франко зазначав, що драма «Гальшка Острозька» написана набагато краще за працю «Федько Острозький». У цілому драматичні твори О. Огоновського виявляють його патріотичні почуття, інтерес до середньовічної і ранньомодерної історії України, де він вбачав витоки формування новочасної української національної самосвідомості.

Дослідження персоналії О. Огоновського є актуальним під час вивчення історії України в школі, тому що вивчення особистостей, які зробили значний внесок у розвиток національного руху, мотивує молоде покоління інтелектуально і духовно розвиватися, вдосконалюватися, наполегливо працювати для досягнення власних цілей. Життєвий шлях і творчість видатного народовського діяча можна розглядати на факультативних заняттях. Факультатив (з лат. *facultatis* – необов'язковий) – це навчальний курс, не обов'язковий для відвідування. Існує декілька класифікацій факультативів, однією з них є залежно від дидактичної мети поділ на теоретичні, практичні, комбіновані. Існують різні визначення методів навчання, одним із них – метод (від грецького *methodos* – шлях до чого-небудь) означає спосіб діяльності, спрямованої на досягнення мети. В науковій літературі міститься велика кількість класифікацій методів навчання, серед них – класифікація за джерелом передачі та сприймання навчальної інформації (класифікація С. Петровського, Є. Голанта): словесні, наочні, практичні методи.

Засоби навчання – це допоміжні матеріально-технічні засоби з їх специфічними дидактичними функціями. До засобів навчання входять: технічні, екранні, друковані, засоби слухової наочності, комп'ютер та інформаційні технології. Факультативне заняття на тему «Портрет Омеляна Огоновського на тлі епохи» за типом заняття пропонується комбіноване

(лекційно-практичне), на ньому будуть застосовані: 1) методи навчання: дослідницький, пояснювально-спонукальний метод викладання, наочний та частково-пошуковий метод учіння; 2) прийоми навчання: пояснення, демонстрація презентації; 3) засоби навчання: комп'ютер, проектор, мультимедійна дошка, карти, роздатковий фотоматеріал. Прикладом використання методу ілюстрування, демонстрування, є показ різних зображень – зовнішнього вигляду О. Огоновського в молоді роки та у старшому віці, сім'ї О. Огоновського, засновників культурно-освітнього товариства «Просвіта», ровесників О. Огоновського, під впливом яких він працював, та ін.

Життєвий і творчий шлях О. Огоновського можна продуктивно вивчати та досліджувати на уроках історії України, наприклад, на тему «Суспільно-політичний рух в 1870–1890-х рр. на західноукраїнських землях. Створення перших політичних партій», на виховних годинах класного керівника та позакласних виховних заходах. Для прикладу, темою виховної години може бути «Вплив дитячих та юнацьких років на формування світогляду О. Огоновського», «Громадська діяльність О. Огоновського як приклад національної самоідентифікації українців» тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Збірники документів і матеріалів

1. Збірник документів і матеріалів з історії України / Ю.А.Ададуrow, Т.І.Безпала, О.М.Бут та ін.; за заг. ред. Г.Я.Пономаренка. Донецьк: ДДУ. 1995. 128 с.
2. Історія України з найдавніших часів до початку ХХІ ст.: збірник документів і матеріалів / упоряд.: С. В. Алексєєв, Н. Л. Стешенко. Краматорськ: ДДМА. 2017. 204 с.
3. Історія України від найдавніших часів до сьогодні. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ–Чернівці: Книги–ХХІ. 2008. 1100 с.; додатки.
4. Москвофільство: документи і матеріали / Вступна стаття, коментарі та збірка документів О. Сухого. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. 2001. 236 с.
5. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Док. і мат. Довідник : у 2 ч. / за ред. В. Ф. Панібудьласки. К.: Вища школа. 1997. Ч. 1. 584 с.
6. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали / упоряд. Т. Гунчак і Р. Сольчаник. [Мюнхен]: Сучасність. 1983. Т. 1 510 с
7. Умови польсько-української угоди 1890 року / публікація І. Чорновола. Львів: Україна модерна. 1999. Числа 2–3 за 1997–1998 рр. С. 373–375.

II. Праці Омеляна Огоновського

8. Огоновський О. Гайдамаки. Поема Тараса Шевченка. Львів: Студіум. 1879. 39 с.
9. Огоновський О. Граматика руского языка. Львів: [б. в.]. 1889. 288 с.
10. Огоновський О. Думка на розвалинах замчища Галицького. *Отечественний сборник (додаток до віденського «Вїстника», часопису*

урядового для Русинів австрійської держави. *Шостий рочник*). Відень. 1858. число 6, с. 41–44.

11. Огоновський О. Життя і літературна діяльність Маркіяна Шашкевича. Львів: Правда. 1871. С.157–163.

12. Огоновський О. Життя Тараса Шевченка. Львів: Серія: Книжечка «Просвіти». Число 37. 1876. 77 с.

13. Огоновський О. І живим, і мертвим, і ненародженим землякам... *Правда* 1873. С. 24–38.

14. Огоновський О. Історія літератури рускої. Львів, 1887. Част. I. Вступ. С. I–XVI.

15. Огоновський О. Історія літератури рускої. Львів. 1889. Част. II. Відділ I. 961 с.

16. Огоновський О. Історія літератури рускої. Львів, 1891. Част. III. Відділ I. 1138 с.

17. Огоновський О. Історія літератури рускої. Львів, 1893. Част. III. Відділ 2. 1338 с.

18. Огоновський О. Історія літератури рускої. Львів, 1894. Част. IV. 349 с.

19. Огоновський О. Маркіян Шашкевич. Його життя й літературна діяльність. Львів: Зоря. 1887. Число 21–22. С. 341–351.

20. Огоновський О. Маркіян Шашкевич. Про його життя і писання. Львів: Серія: Книжечка «Просвіти». Число 95. Львів, 1886. 101 с.

21. Огоновський О. Моєму критикові. Відповідь А. Пипінові на його статтю «Особая история русской литературы». Львів: НТШ. 1890. 47 с.

22. Огоновський О. Руська піснь. *Літературний збірник «Галичанин»*, Львів, 1862. Кн. 1. Випуск 1. С. 15–17.

23. Огоновський О. Оповіданє о житю святих мучеників Бориса і Гліба. Книжечка «Просвіти». Ч. 36. Львів, 1876. 51 с.

24. Огоновський О. Повістки для дітей. Книжечка «Просвіти». Ч. 37. Львів, 1876. 83 с.

25. Огоновський О. Святий вечір. *Львовянин, прирочний і господарський місяцеслов на рік 1861*. Львів, 1861. С. 39–43.

26. Огоновський О. Слово о полку Ігореві. Поетичний пам'ятник руської письменности XII віку. Текст з перекладом і з поясненнями. Львів. 1876. 136 с.

27. Огоновський О. Хрест, оповідання із часів наїздів Татарських. *Зоря Галицька яко Альбум на год 1860*, Львів, 1860. С. 86–99.

28. Огоновський О. «Юрій Горovenko» повість Красюченка. Стрий. 1887. С. 142–147.

29. Ogonovsky O. Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache. Lemberg: Verlag und Druck des Ruthenischen Sewcenko-Vereines, 1880. 244 p.

III. Епістолярна спадщина

30. Листування українських славістів з Францем Міклошичем / Упорядник та автор передмови І. С. Свенціцький; Ред. колегія: Р. Г. Гринчишин, Я. Д. Ісаєвич (відп. редактор) О. А. Купчинський, Ф. І. Стеблій. Київ: Наукова Думка, 1993. 399 с.

IV. Мемуарна література

31. Барвінський О. Спомини з мого життя. Том перший. Частини перша та друга; ред. Л. Винар; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Нью-Йорк; Київ: Смолоскип. 2004. 528 с.

32. Барвінський О. Спомини з мого життя. Том другий. Частини третя та четверта / Упор. А. Шацька; коментар Б. Янишина; ред. Л. Винар, М. Жулинський. К.: ВД «Стилос». 2010. 1120 с.

33. Вахнянин А. Причинки до історії руської справи в Галичині в літах 1848–1870. Львів: Накладом Льва Лопатинського. 1901. 98 с.

34. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів. Жовкла: Друкарня оо. Василян у Жовкві. 1926. 736 с.: фот.

35. Олесницький Є. Сторінки з мого життя / упоряд. М. М. Мудрий, Б. О. Савчик ; авт. вступ. ст. О. Г. Аркуша ; авт. прим. та комент. М. М. Мудрий. Львів: Медицина і право. 2011. 432 с.

V. Періодична преса досліджуваного періоду

36. Бл. п. Омелян Огоновській. *Дѣло*. 31.10.1894. URL: <https://zbruc.eu/node/93212> (дата звернення 25. 04. 2021).

37. Загальні збори наукового товариства имени Шевченка [серед іншого – виступ О. Огоновського]. *Дѣло*. 1893. 29 цвѣтня (11 мая) (ч. 94). С. 1–2.

38. Загальні Збори товариства «Просвѣта» в. Коломыи... Промова д-ра Омеляна Огоновського. *Дѣло*. 1890. 18 (30) серп. (ч. 186). С. 1–2.

39. Моєму критикови. Відповѣдь. А. Пыпинови на єго статью «Особая історія русской літературы». Написавь д-рь Омелянь Огоновській. *Дѣло*. 24 падалиста (6 груд.) (ч. 265). С. 1–2.

40. † Омелян Огоновській. *Дѣло*. 29.10.1894. URL: <https://zbruc.eu/node/93141> (дата звернення 05. 05. 2021).

41. По виході нового тому Історії літератури проф. д-ра Омеляна Огоновського. *Дѣло*. 23.08.1893. URL: <https://zbruc.eu/node/82595> (дата звернення 10. 02. 2021).

42. Пок. проф. Омелянь Огоновській... [про незавершену статтю з історії руської літератури і завдання Володимиру Коцовському підготувати її остаточну редакцію]. *Дѣло*. 19 (31) мая (ч. 110). С. 2. Рубр.: Новинки.

43. Промова проф. д-ра Омеляна Огоновського, котрою многозаслуженый и неутомимый голова товариства «Просвѣта», открывы загали збори сего товариства дня 2 лют... . *Дѣло*. 1882. 23 сѣчня (4 лют.) (ч. 6). С. 1.

44. Проф. д-рь Омелянь Огоновській передань по печати языкословну розправу п. з. Studien auf dem Gebiete der rythenischen Sprache... . *Дѣло*. 1880. 5 (17) сїчня (ч. 2). С. 4.

VI. Наукові і публіцистичні праці сучасників Омеляна Огоновського

45. Косубинский А. Итоги славянской и русской филологии. Одесса: Тип. П. А. Зеленаго. 1882. 240 с.
46. Кримский А. Омелян Огоновский: (некролог). *Этнографическое обозрение*. 1894. Кн. 23, № 4. С. 176–177.
47. Пипін А. Особая історія русской літератури. Санкт-Петербург: Вестник Европы. 1890. Т. V. С. 241–274.
48. Сумцов М. Коротка історія літератури рускої, Омеляна Огоновського. *Кієвская старина*. 1887. Кн. 2 (февраль). Т. XVIII. С. 345–349.
49. Франко І. Історія літератури руської. Збір. творів: У 50 т. Т. 27. К.: Видавництво «Наукова думка». 1980. С. 334–337.
50. Франко І. Наше літературне жите. *Зоря*. Львів. №2. 1893 С. 36–37.
51. Франко І. Оповідання про життя святого Пантелеймона. Збір. творів: У 50 т. Т. 26. К.: Видавництво «Наукова думка». 1980. С. 205–209.
52. Франко І. Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка. Львів: *Світ*. С. 158–161.
53. Франко І. Професор Омелян Огоновський. Зібрання творів у 50 т. Т 43. К.: Наукова думка, 1986. С. 358–381.
54. Франко І. Проф[есор] Омелян Огоновський. [Некролог]. *Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.* К.: Наукова думка, 2008. Т. 53: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці, 1876–189 / ред. тому Є. К. Нахлік. К.: Наукова думка. 2008. С. 462–463.
55. Франко І. Руський театр у Галичнні. Збір. творів: У 50 т. Т. 26. К.: Видавництво «Наукова думка». 1980. С. 357–373.
56. Brinker K. *Archiv fuer Slavische Philogie*. Wien. 1887. X ст. S. 599–602.
57. Tretiak J. *Historya literatury ruskiej Emila Ogonowskiego. Część II. Kwartalnik Historyczny*. 1890. S. 314–325.

VII. Монографії і статті

58. Андрусак М. Генеза й характер галицького русофільства в XIX–XX ст. Прага: Українське видавництво «Пробоем». 1941. 24 с.
59. Арсенич П. Уродженці Прикарпаття – дійсні та звичайні члени НТШ (1873–1989). *Прикарпатський вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Думка.* № 3(7). 2009. С. 219–270.
60. Білецький Л. Омелян Огоновський. Вінніпег. 1950. 68 с.
61. Бондаренко О. 3 серпня народився Омелян Огоновський – вчений-філолог, один із засновників «Просвіти». <https://ridna.ua/2020/08/3-serpnia1833-roku-narodyvsia-omelian-ohonovs-kyu-vchenyy-filoloh-odyn-iz-zasnovnykiv-prosvity/> (дата звернення 25. 10. 2020)
62. Василевич Г. Омелян Огоновський – оборонець прав рідної мови в Галичині. Рогатинська земля: історія та сучасність : матеріали Другої наук, конф., Рогатин, 26–27 берез. 1999 р. Львів, нац. ун-т ім. Івана Франка, Львів, філ. Укр. акад. держ. упр.; відп. ред. Я. Малик. Львів, 2001. С. 67–71.
63. Возняк М. Ватрослав Ягіч про спір Пипіна з Огоновським. Львів: [б. в.], 1939. 8 с.
64. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації у XIX–XX ст. К.: Генеза. 1996. 358 с.
65. Грицак Я. Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). К.: Критика, 2006. С. 481–482.
66. До 180-річчя від дня народження О. М. Огоновського (1833–1894). Відділ наукової інформації та бібліографії Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, понеділок, 29 липня 2013 р. URL: <http://secinfchounbk.blogspot.com/2013/07/18018331894.html> (дата звернення 27. 09. 2020)
67. Загальні методи навчання. Studentam.net.ua. <http://studentam.net.ua/content/view/2271/97/> (дата звернення 03. 09. 2021)

68. Іванова Р. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України (II половина XIX ст.). К.: Видавництво Київського університету, 1971. 224 с.
69. Качкан В. Українське народознавство в іменах. У 2 ч. Ч. 1: Навч. посібник / За ред. А. З. Москаленка; Передм. А. Г. Погрібного. К.: Либідь. 1994. 336 с.
70. Кокорудз І. Професор доктор Омелян Огоновський: огляд його життя і наукової та літературної діяльності. Львів: Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 5. 1895. 34 с.
71. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Чернівецька обл. друк., 1993. 200 с.
72. Лев В. Омелян Огоновський. Львів: Нива Ч. 12. 1933. С. 444–447.
73. Лесюк М. Граматика О. Огоновського «*Studien auf dem Gebiete der rnth- nischen Sprache*» і її роль у розвитку літературної мови Галичини. Українська філологія: школи, постаті, проблеми : зб. наук. пр. Міжнар. конф., присвяч. 150-річчю від дня заснування каф. укр. словесності у Львів, ун-ті (Львів, 23–25 жовт. 1998 р.). Львів, 1999. Ч. 1. С. 115–122.
74. Макарушка О. Омелян Огоновський: его жите і діяльність. Львів: коштом товариства «Просвіта», 1895. 64 с.
75. Мельник І. Товариству «Просвіта» 145 років. ZBRUC. 07. 12. 2013. URL: <https://zbruc.eu/node/16373> (дата звернення 23. 04. 2021).
76. Мельник І. Професор філології Омелян Огоновський. ZBRUC. 03.08. 2013. URL: <https://zbruc.eu/node/11053> (дата звернення 08. 10. 2021).
77. Методика викладання історії 2. Allreferat. https://allreferat.com.ua/uk/pedagogika_metoduka_vukladanny/kontrolnaya/4207/page/3 (дата звернення 28. 08. 2021)
78. Методи навчання. Сайт Обертинського ліцею. http://www.obertyn-zosh.if.sch.in.ua/uchnyam/metodiki_navchannya/ (дата звернення 29. 08. 2021)

79. Методи навчання та їх класифікація. Великобудищанський спеціалізований заклад освіти I-III ст. http://velbudyshcha-school.pl.sch.in.ua/uchnyam/metodiki_navchannya/ (дата звернення 05.09. 2021)
80. Методи навчання та їх класифікація. Світ. ua. Сучасна освіта. <https://osvita.ua/school/method/780/> (дата звернення 01. 10. 2021)
81. Микитюк В. Великий робітник: штрихи до літературного портрета Омеляна Огоновського. *Дзвін*. 1994. № 7. С. 137–141.
82. Микитюк В. «Заохочувати, а не знеохочувати». 185 років від дня народження Омеляна Огоновського. ZBRUC. URL: <https://zbruc.eu/node/82107> (дата звернення 25. 11. 2020)
83. Микитюк В. Коли студент переростає професора. Іван Франко та Омелян Огоновський. Українське літературознавство. Львів, 1993. Вип. 58. С. 132–137.
84. Микитюк В. Науково-педагогічна діяльність Омеляна Огоновського. Українська філологія: досягнення і перспективи: До 145-річчя заснування кафедри української філології у Львівському університеті. Львів: Вид-во ЛДУ ім. І. Франка, 1994. С. 237–243.
85. Микитюк В. Омелян Огоновський – культурний і громадський діяч другої половини ХІХ ст. *Вісник Львівського політехнічного інституту*. 1992. № 268: Україна на етапі національно-державного відродження. С. 49–54.
86. Микитюк В. Педагогічні концепти Івана Франка (теорія та методика навчання літератури): монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. 408 с.
87. Микитюк В. Професорська проза Омеляна Огоновського. *Слово і час*. 1998. № 8. С. 34–38.
88. Омелян Огоновський. Коротка біографія. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/biographies/d_o_t_n/part7/707.htm (дата звернення 10. 11. 2020).

89. Омелян Михайлович Огоновський український учений-філолог і громадський діяч, багаторічний голова «Просвіти». URL: <http://msdnipro.com/3-serpnya-1833r-narodivnya-omelyan-mihaylovich-ogonovskiy/> (дата звернення 15. 12. 2020).

90. Павлюк М., Павлюк О. Брати Огоновські – видатні постаті Галичини, що заслуговують на вдячну пам'ять нащадків. URL: <http://slovoprosvity.org/2018/08/30/braty-ohonovski-vydatni-postati-halychynyscho-zasluhovuyut-na-vdyachnu-pamyat-naschadkiv/> (дата звернення 05. 03. 2021).

91. Позаурочні форми навчання. Studentam.net.ua. <http://studentam.net.ua/content/view/2274/97/> (дата звернення 20. 08. 2021)

92. Радзикевич В. Омелян Огоновський. URL: http://movahistory.org.ua/wiki/%D0%9E%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BD_%D0%9E%D0%B3%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9 (дата звернення: 29. 11. 2021).

93. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття: монографія. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2012. 932 с. + 16 с. іл.

94. Семчишин М. Тисяча років української культури. Нью-Йорк-Париж Сідней-Торонто, 1985. 550 с.: іл.

95. Сенів Р. Громадська діяльність Омеляна Огоновського (1833–1894 рр.). *Студентські історичні зошити*. Івано-Франківськ, 2020. № 12. С. 35–39.

96. Сенів Р. Наукова і громадська діяльність Омеляна Огоновського (1833–1894 рр.). *Еврика–ХХІ. Збірник студентських наукових праць*. Івано-Франківськ: Прикарпат. Нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2020. С. 41–43.

97. Сінкевич Є. Нотатки на полях. URL: [file:///C:/Users/xarbo/Downloads/Pain_2008_28-29_50%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/xarbo/Downloads/Pain_2008_28-29_50%20(1).pdf) (дата звернення 17. 04. 2021).

98. Трусевич С. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50–70-х роках XIX ст. К.: Наукова думка, 1978. 168 с.

99. Форми та методи навчання. Харківська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №155 Харківської міської ради Харківської області. <https://school155.klasna.com/uk/site/formi-ta-metodi-navchanny.html> (дата звернення 28. 08. 2021)

100. Чехович К. Омелян Огоновський як історик літератури. Львів. 1937. 22 с.

101. Чижевський Д. І. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1956. 511 с.

102. Чорновол І. Нариси з історії Галичини. Львів, 2017. 432 с.

VIII. Підручники та посібники

103. Пальчевський С. Педагогіка: Навч. посіб. К.: Каравела, 2007. 576 с. https://pidru4niki.com/1029072435493/pedagogika/fakultativni_zanyattya (дата звернення 10. 09. 2021)

104. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2006. 328 с.

105. Яковенко Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

IX. Науково-довідкова література

106. Вільшанська О. Омелян Огоновський. Малий словник історії України. Ред. кол.: В. Смолій, В. Верстюк, С. Віднянський, В. Горбик, В. Даниленко, М. Коваль, М. Котляр, С. Кульчицький, В. Литвин, О. Майборода, П. Панченко, Ю. Пінчук, В. Сарбей, А. Слюсаренко, П. Тронько. К.: Либідь, 1997. С. 279.

107. Гуцал П., Мазурак Я. Огоновський Омелян Михайлович. Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. Редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль. Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2005. Т. 2: К–О. С. 655.

108. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики. Т. 1: 1880–1889 рр. Дрогобич: Коло. 2015. 640 с.
109. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики. Т. 2: 1890–1894 рр. Дрогобич: Коло. 2016. 608 с.
110. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики. Т. 3: 1895–1899 рр. Дрогобич: Коло. 2017. 712 с.
111. Кушплір Д. Огоновський Омелян. Довідник з історії України. Ін-т іст. дослідж. Львів. держ. ун-ту ім. І. Франка. К, 1995. Т. 2. С. 297.
112. Макарушка О. Словар українських виразів, перейнятих з мов турецьких: причинок до професорської діяльності д-ра О.Огоновського. *ЗНТШ*, 1895 р., Т. V, Книга 1. С. 1–14.
113. Микитюк В. Огоновський Омелян. Шевченківська енциклопедія: в 6 т. Т. 4: М-Па. НАН України Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка: редкол. М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ, 2013. С. 667–669.
114. Микитюк В. Огоновський Омелян. *ENCYCLOPEDIA*. Т. II. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2014. С. 214–215.
115. Огоновський Омелян. Українська мала енциклопедія: 16 кн: у 8 т. проф. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1962. Т. 5, кн. IX: Літери На Ол. С. 1185–1186.
116. Пашук В. Огоновський Омелян Михайлович. Енциклопедія історії України: у 10 т. Редкол.: В. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К. Наукова думка, 2010. Т. 7: Мл–О. С. 523–524.
117. Провідники духовності в Україні: довідник. Редкол.: акад. НАН України І. Ф. Курас (голова) та ін.; обкл. і тит. худож. Ю. О. Коваленко. К. Вища школа, 2003. 782 с.

Х. Автореферати дисертацій

118. Микитюк В. Літературна і наукова спадщина Омеляна Огоновського: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філ. наук. Львів. 1995. 28 с.

119. Церковник С. Становлення та функціонування українських наукових, громадських та культурно-освітніх інституцій Східної Галичини в другій половині XIX – першій половині XX століття: історико-правовий вимір: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юридичних наук. Львів. 2018. 23 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Герасимович Марцелій. Портрет Омеляна Огоновського (1833–1894 рр.)
1886 р.

Джерело: Огоновський Омелян Михайлович. Вікіпедія. Вільна
енциклопедія. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B3%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9E%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BD_%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Додаток Б

Стара та нова школи села Григорів (швидше на їх місці була резиденція отця Михайла Огоновського, батька О. Огоновського)

Джерело: особистий архів автора

Додаток В

Семінарія Святого Духа, де протягом 1853–1857 рр. навчався
Омелян Огоновський. Фото Крігера 1894 р.

Джерело: Львів, якого не повернеш. Семінарія Святого Духа.
Фотографії старого Львова. 06. 11. 2019. URL: <https://photo-lviv.in.ua/lviv-yakoho-ne-povernesh-seminariya-svyatoho-duha/>

Додаток Г

Німецька гімназія на вулиці Підвальной у Львові. Фото бл. 1890-го р.

Джерело: Німецька гімназія на Підвальной, або одна з найстаріших шкільних будівель в нашій країні. Фотографії старого Львова. 12. 05. 2015.
URL: <https://photo-lviv.in.ua/nimetska-himnaziya-na-pidvalnij-abo-odna-z-najstarishyh-shkilnyh-budivel-v-nashij-krajini/>

Додаток Д

Академічна гімназія у Львові, де навчався Омелян Огоновський
у 1852–1853 рр., 1910 р.

Джерело: Академічна гімназія в Львові. *Фотографії старого Львова*.
URL: <https://photo-lviv.in.ua/akademichna-himnaziya-u-lvovi/>

Додаток Е

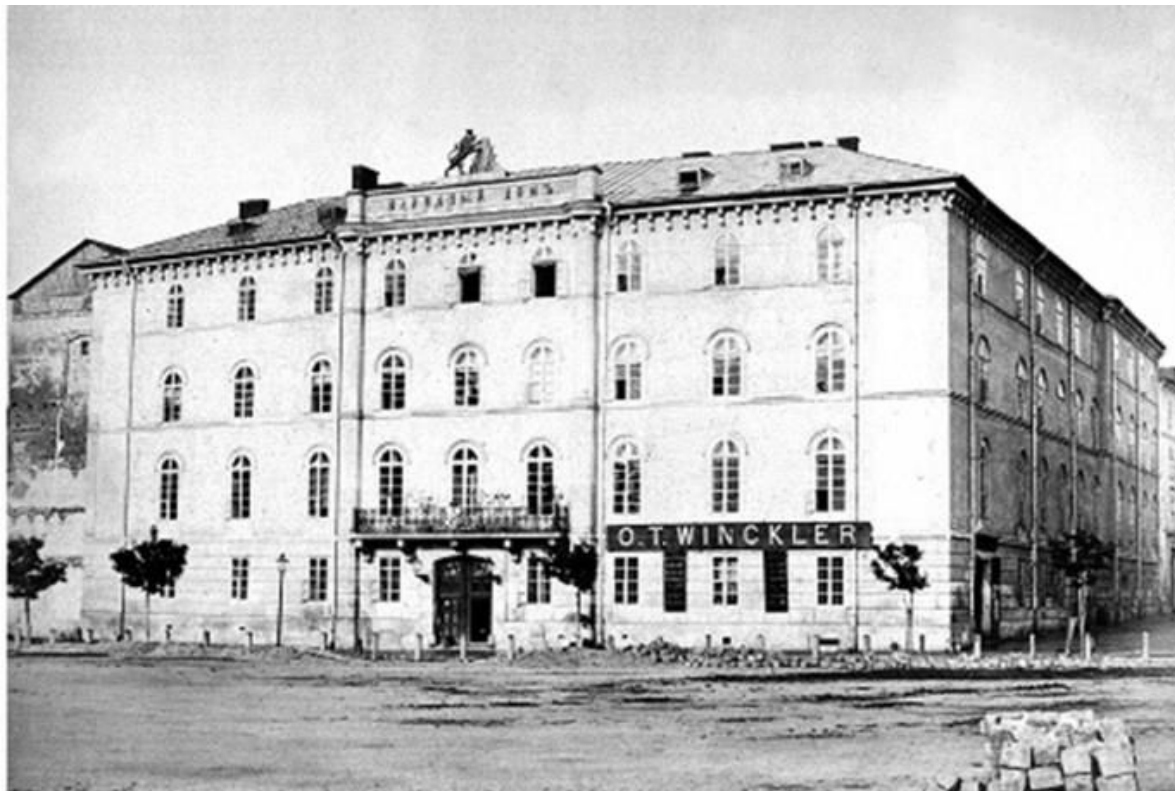
Львівський національний університет імені Івана Франка (1850–1920 рр.)

Джерело: Львівський університет засновували шість разів. Фотографії старого Львова. 5. 04. 2016. URL: <https://photo-lviv.in.ua/lvivskyj-universytet-zasnovuvaly-shist-raziv/>

Додаток Є

Народний дім, кін. XIX ст.

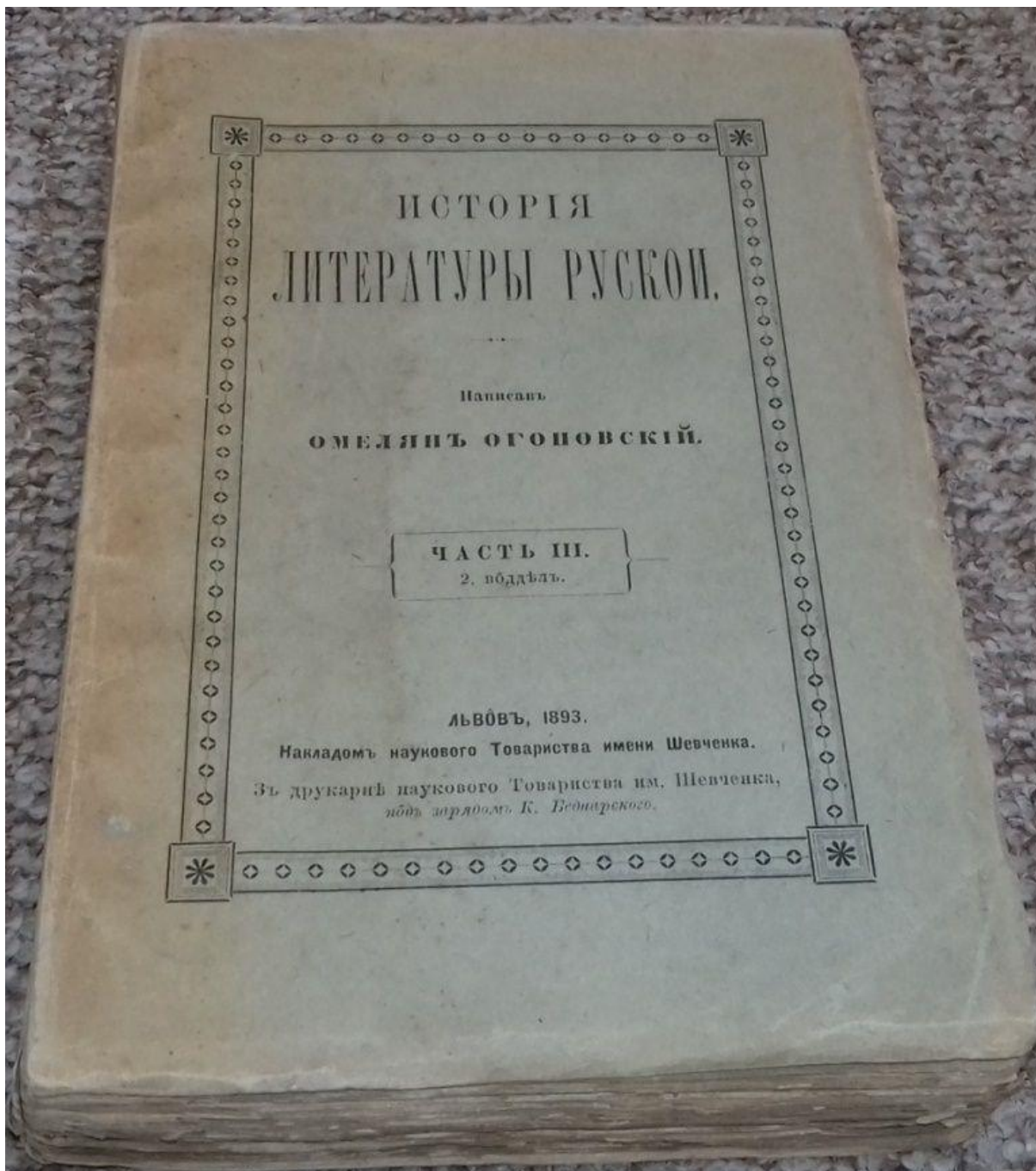

Джерело: Академічна гімназія в Львові. *Фотографії старого Львова.*

URL: <https://photo-lviv.in.ua/akademichna-himnaziya-u-lvovi/>

Додаток Ж

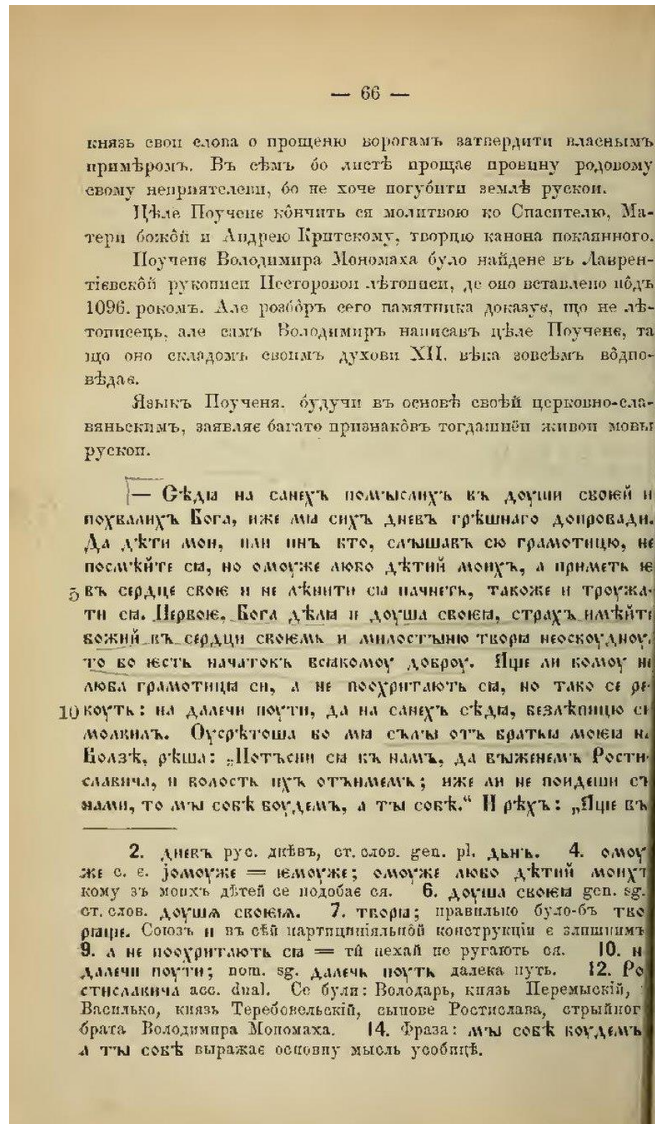
Обкладинка праці Омеляна Огоновського «Історії літератури руської»
(1887–1894 pp.) Ч. 3

Джерело: 125 років тому, 28 жовтня, помер наш земляк, уродженець села Григорів, Омелян ОГОНОВСЬКИЙ. Рогатинський музей «Опілля».
URL: <https://www.facebook.com/opilliamuseum/posts/2276944819262825/>

Додаток 3

Сторінка 66 з дослідження Омеляна Огоновського «Хрестоматія староруська» (1881 р.)

Джерело: Сторінка: Омелян Огоновський. Хрестоматія староруська.

1881.

pdf/72.

ВІКІДЖЕРЕЛА.

URL:

https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0:%D0%9E%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BD_%D0%9E%D0%B3%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9._%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BA%D0%B0._1881.pdf/72

Додаток І

Гробниця родини Огоновських на Личаківському цвинтарі у Львові

Джерело: Огоновський Омелян Михайлович. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B3%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9E%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BD_%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Додаток К

Напис на гробниці родини Огоновських на Личаківському цвинтарі у Львові

Джерело: Внучка Костя Левицького поділилася спогадами про родину (відео). *Фотографії старого Львова*. 06. 11. 2019. URL: <https://photo-lviv.in.ua/vnuchka-kostya-levyczkogo-podilylasya-spogadamy-pro-rodynu-video/>

Додаток Л

Меморіальна дошка в рідному селі Григорів О. Огоновському (встановлена 21 вересня 2010 р. на фасаді нової школи)

Джерело: особистий архів автора

Додаток М

«Родинне фото сім'ї Левицьких»

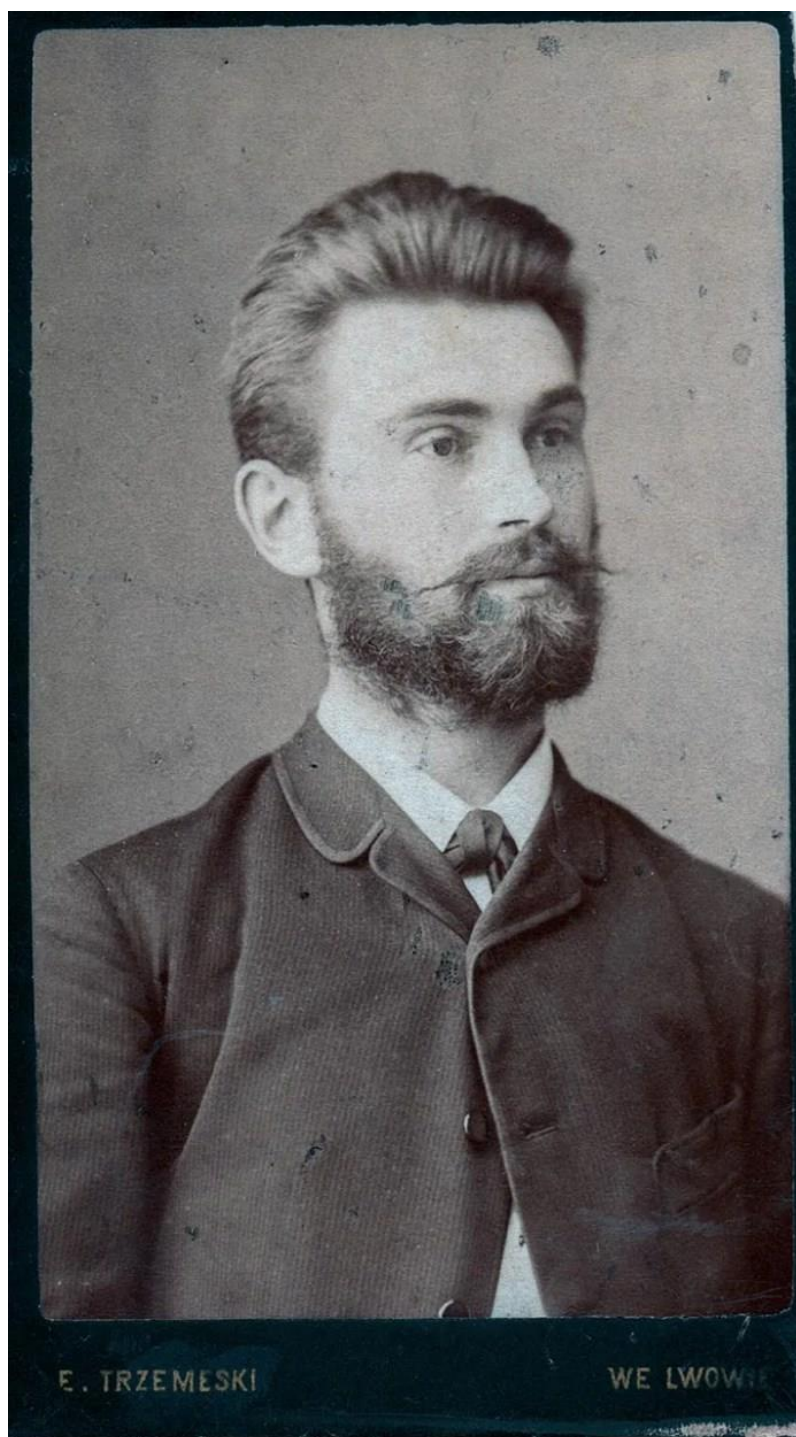
Зліва: Кость Левицький (зять О. Огоновського), жінка Ольга (дочка О. Огоновського), ззаду: дочки – Дарія (онучка Омеляна Огоновського), Марія (онучка Омеляна Огоновського), Ірен (онучка Омеляна Огоновського)

Джерело: Невідомі світлини з родинного архіву Костя Левицького.
Фотографії старого Львова. 06. 11. 2019. URL: <https://photo-iviv.in.ua/nevidomi-svitlyny-z-rodynnogo-arhivu-kostya-levyczkogo/>

Додаток Н

Юрко Левицький (син Кость Левицького і Ольги Огоновської, онук Омеляна Огоновського)

Джерело: Невідомі світлини з родинного архіву Костя Левицького.
Фотографії старого Львова. 06. 11. 2019. URL: <https://photo-lviv.in.ua/nevidomi-svitlyny-z-rodynnogo-arhivu-kostya-levyczkogo/>

Додаток П

Ірена Левицька – Дякон (дочка Кость Левицького і Ольги Огоновської,
онучна Омеляна Огоновського)

Джерело: Невідомі світлини з родинного архіву Костя Левицького.
Фотографії старого Львова. 06. 11. 2019. URL: <https://photo-lviv.in.ua/nevidomi-svitlyny-z-rodynnogo-arhivu-kostya-levyczkogo/>

Додаток Р

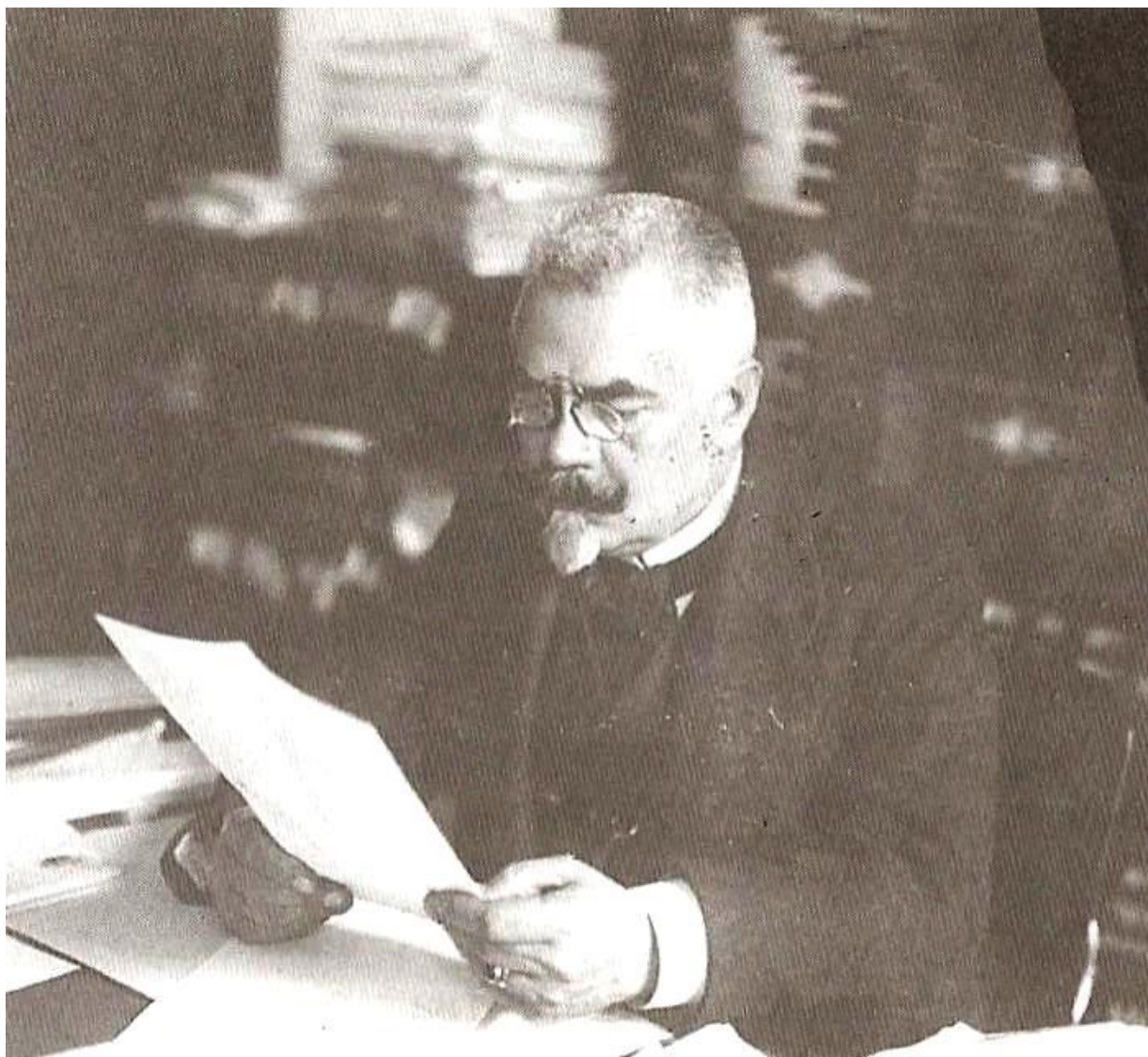
Христина Дякон (1939 р.) (онучка Костя Левицького і Ольги Огоновської, правнучка Омеляна Огоновського) біля гробниці родини Огоновських на Личаківському цвинтарі у Львові

Джерело: Внучка Костя Левицького поділилася спогадами про родину (відео). *Фотографії старого Львова*. 06. 11. 2019. URL: <https://photo-lviv.in.ua/vnuchka-kostya-levyczkogo-podilylasya-spogadamy-pro-rodynu-video/>

Додаток С

Ілля Кокорудз – учень Омеляна Огоновського (1857–1933 рр.)

Джерело: Ілля Кокорудз. *Вікіпедія*. *Вільна енциклопедія*. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BB%D0%BB%D1%8F_%D0%9A%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B7

Додаток Т

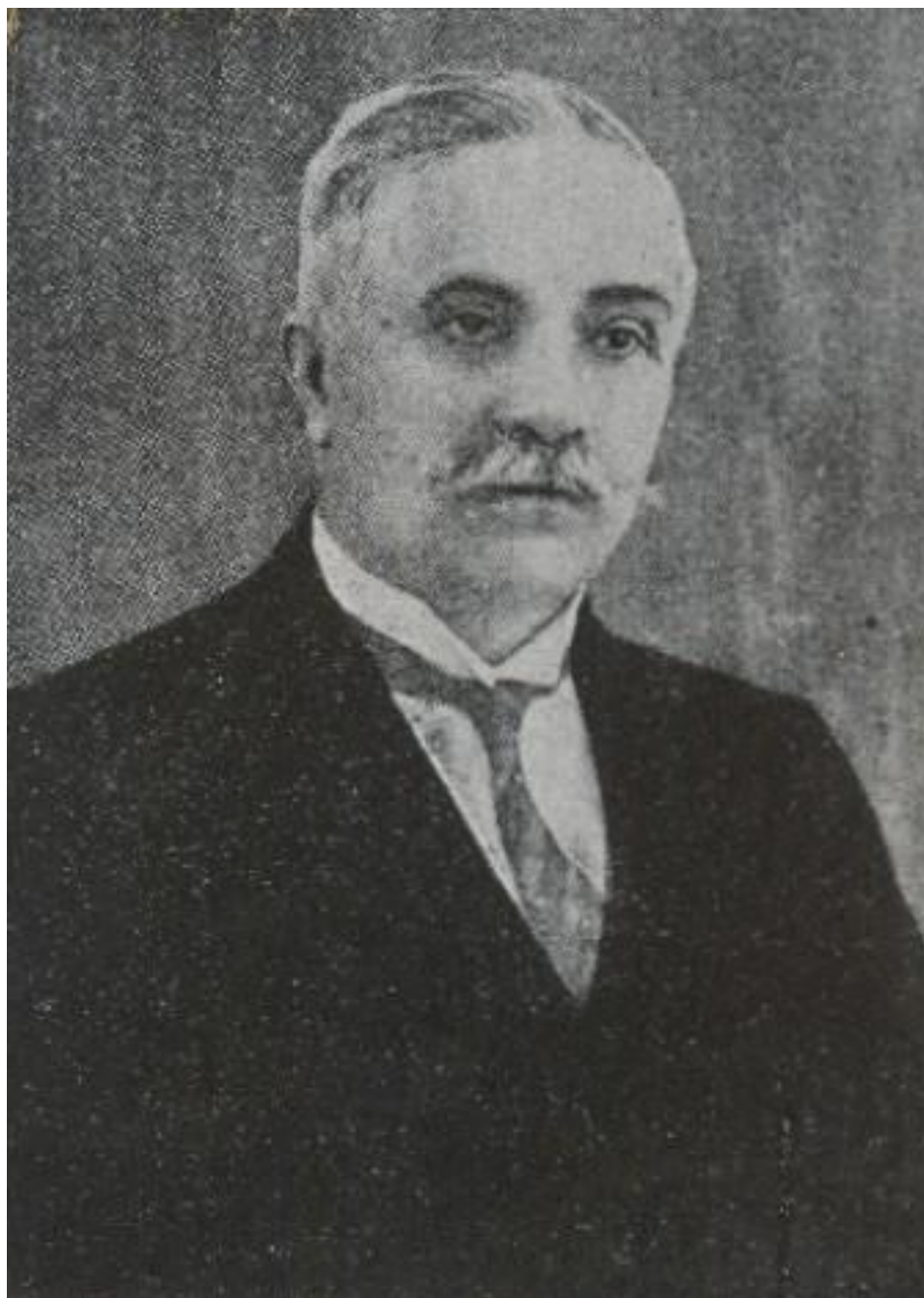
Іван Франко – учень Омеляна Огоновського (1856–1916 рр.)

Джерело: Франко Іван Якович. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%AF%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87#/media/Файл:Іван_Якович_Франко.jpg

Додаток Ф

Остап Макарушка – учень Омеляна Огоновського (1867–1931 рр.)

Джерело: Makarushka, Ostar. *INTERNET ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE. ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНИ В ІНТЕРНЕТІ*. URL: <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CM%5CA%5CMakarushkaOstar.htm>

Додаток X

Леонід Білецький – дослідник життя та творчості Омеляна Огоновського
(1882–1955 рр.)

ЛЕОНІД БІЛЕЦЬКИЙ
Прага, 1936 р.

Джерело: Білецький Леонід Тимофійович. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія.* URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9B%D0%B5%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B4_%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Додаток Ц

Володимир Микитюк – дослідник життя та творчості Омеляна Огоновського
(р. н. 1961 р.)

Джерело: Микитюк Володимир Ількович. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія.* URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D1%82%D1%8E%D0%BA_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%86%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87